

MIT ÍGÉR A KEDVEZMÉNYEK SZIGETE?

A VÁLLALKOZÁSI ÖVEZETEK GAZDASÁGFEJLESZTŐ HATÁSÁNAK NEMZETKÖZI TAPASZTALATAI (NAGY-BRITANNIA, EGYESÜLT ÁLLAMOK, FEJLŐDŐ ORSZÁGOK¹⁾)

A regionális gazdaságélénkítés céljával kijelölt különleges gazdasági övezetek méretüket, funkciójukat és a területükön biztosított előnyöket tekintve világszerte rendkívül sokféleké. Jelen tanulmány az ún. „vállalkozási övezet” típusú zónák fejlesztő hatásával kapcsolatos főbb tapasztalatokat kívánja a témával foglalkozó nemzetközi szakirodalom összefoglaló értékelésével, és egyes övezetek információival bemutatni.

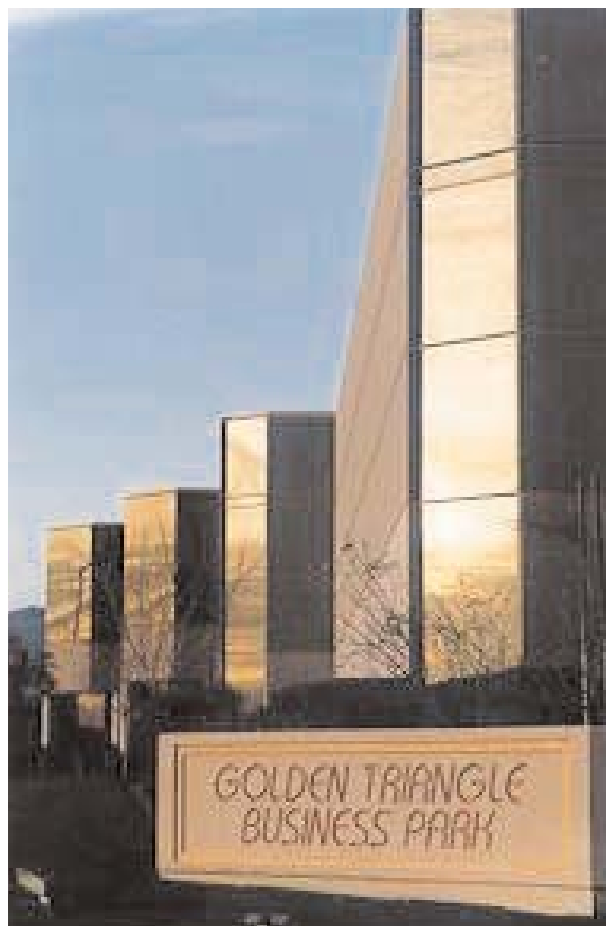
Az állami kedvezmények nyújtásán alapuló vállalkozási övezetek koncepciója Nagy-Britanniában született meg, megvalósítása az Egyesült Államokban vált a leginkább elterjedté. A tanulmány e két ország övezeteinek fejlődést generáló eredményességét értékeli, valamint röviden kitér egyes fejlődő országok hasonló kedvezményeken alapuló speciális övezeteinek tapasztalataira is.

Míg az állami terhek (adók, reguláció) csökkentésén alapuló vállalkozási övezet programok az utóbbi évtizedben sorra átalakulnak vagy megszűnnek, addig több régióbeli országgal együtt Magyarország is a kilencvenes évtizedben kezdte el kialakítani e külföldi mintákra építkező vállalkozási övezet rendszerét. A Falu Város Régió hasábjain (1999/1–2. sz.) is elemzett hazai vállalkozási övezetek körüli bizonytalanság teremt aktualitást a vállalkozási övezetek nemzetközi tapasztalatainak áttekintéséhez.

A vállalkozási övezet, mint fejlesztési eszköz koncepciója

A nyugati világ vállalkozási övezeteinek állami kedvezményeken alapuló koncepcióját eredetileg a hetvenes évek végén

– részben Kelet-Ázsia gazdasági övezeteinek tapasztalataira építkezve – a brit regionális és várostervező professzor, Peter Hall fogalmazta meg. Hall koncepciója szerint a válságba került városi térségek terápiájaként olyan, kb. egy négyzetmérföldnyi nagyságú övezeteket

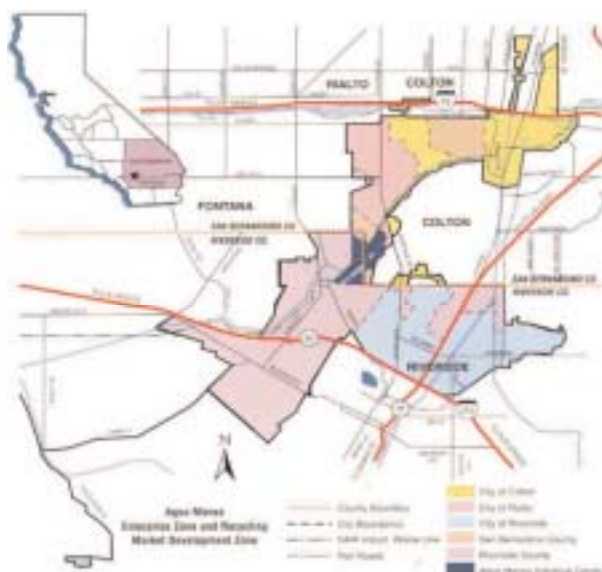

A Coachella Völgy Vállalkozási övezetben található Golden Triangle Üzleti Park (USA)

kell kialakítani, melyekben a vállalkozások mentesülnek az állami szabályozási politikától és az import vámjától.

E modellben a korábbi brit városfejlesztő programokban aktív szerepet játszó közsféra helyett a piaci erőknek nagyobb te-

ret engedve, az adókedvezmények és a csökkentett szabályozás dinamizálja a gazdaságot. Az elképzelés logikája, hogy az állam a válságba került vagy leszakadó területek regenerációját oly módon támogatja, hogy nem előlegez meg költségeket és nem vállal anyagi kötelezettséget, hanem adókedvezmények nyújtásával olyan bevételeiről mond le, melyeket fejlődés hiányában esetleg egyébként sem realizálna. Az állami források helyett elsősorban a mindinkább mobillá váló vállalkozói tőkét kívánják más területekről, főleg külföldről a kedvezmények révén az övezetként kijelölt területek számára megnyerni. E logikából következően a vállalkozási övezetek gazdaságélénkítő hatásáról szóló koncepciók egyik alapfeltételezése, hogy a kínált

Agua Mansa térségi vállalkozási övezete (USA)

kedvezmények a vállalkozások telephelyválasztási és additív beruházásokra vonatkozó döntéseit hatékonyan befolyásolja²

A privát beruházások az övezetben új munkahelyeket teremtenek, s a fellendülés – elvileg – az amúgy csekély területű zóna határain kívülre is kisugárzódik (Rubin, Barry M.; Richards, Craig M.1992). Rendszerint a kedvezmények az övezetben belüli több kisebb, külön álló, ám egymáshoz közeli akcióterületen érvényesek.

Fontos megjegyeznünk, hogy a vállalkozási övezet alapesetben korántsem azonos az ipari parkkal. Ez utóbbi mérete rendszerint lényegesen kisebb, fő vonzerejét pedig a jelentős arányban állami szerepvállalással finanszírozott kiemelkedő színvonalú infrastruktúra jelenti. A vállalkozási övezetet az állam jelöli ki, az ipari park címre és ehhez járuló állami támogatásra általában pályázni lehet.

Vállalkozási övezet program Nagy-Britanniában

A passzív állami szerepvállaláson alapuló vállalkozási övezet elképzelés az alapvetően konzervatív és szabadpiacpárti politikai orientációjú Thatcher-éra során vált Nagy-Britanniában gazdaságpolitikai programmá. (Később más nyugat-európai országok is elindítottak hasonló vállalkozási övezet programokat.)

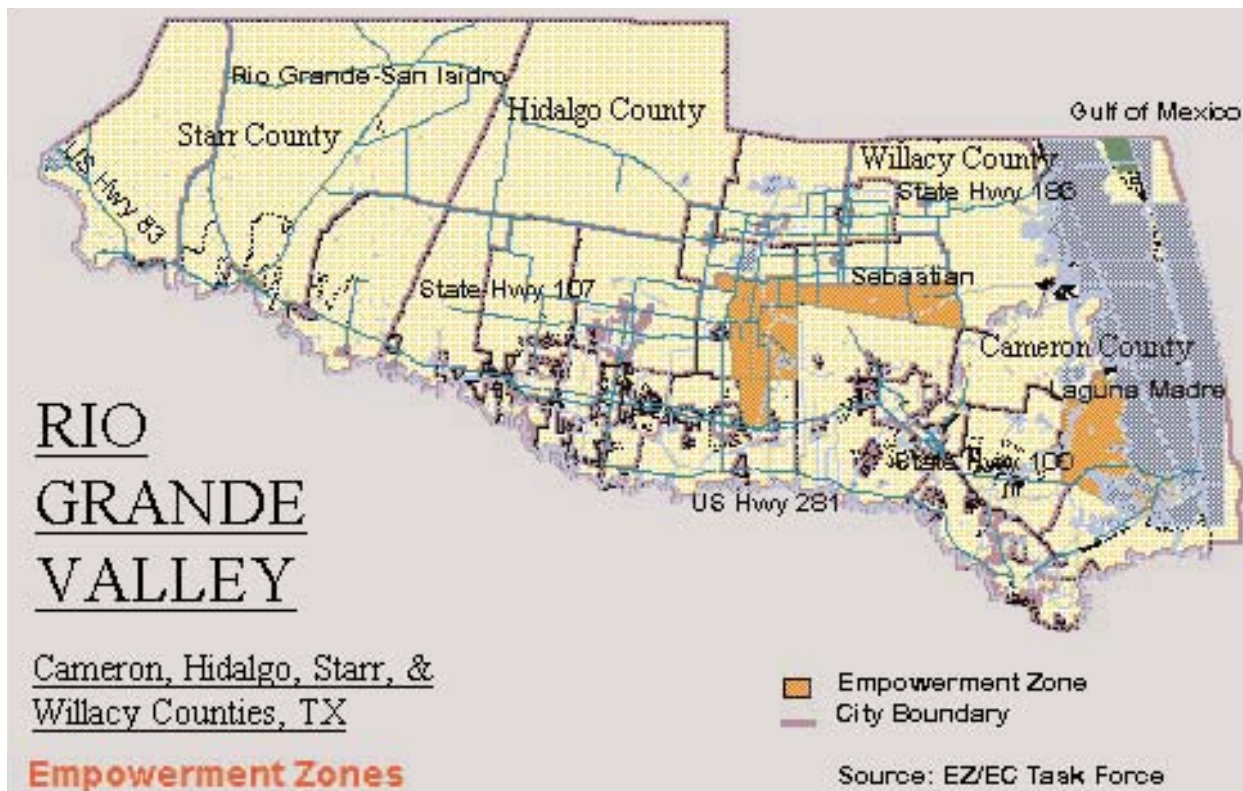
Városon belüli vállalkozási övezet a virginiai Pulaski városban (USA)

Először 1981-ben született döntés tizenegy meglehetősen kicsi – átlagosan 40–80 ha nagyságú – vállalkozási övezet kijelöléséről, melyek státusukat, további meghosszabbítás nélkül 10 évre kapták. E zónákat általában gazdaságilag hanyatló városi térségekben, megüresedett ipari területeken, a működő üzleti tevékenységet és lakóterületeket elkerülve jelölték ki. A program célja az általános gazdaságfejlesztésen túl az volt, hogy új ipari tevékenység generálásával elérjék, a használatból kikerült területek és épületek visszakerüljenek a termelésbe.

A nyolcvanas évek végére a vállalkozási övezet „láz” csillapodott Nagy-Britanniában. 1996 óta – nem kis részben az EU szigorú versenyszabályozása miatt – újabb övezeteket nem jelölnek ki. Jelenleg még öt övezet (31 akcióterületen) működik (1. táblázat), ám ezek ma már csupán egyre kevésbé jelentős eszközöként jelentik a brit vállalkozásfejlesztési politikának³, városfejlesztésnek.

A brit vállalkozási övezetek az alábbi *kedvezményekkel* igyekeznek ösztönözni a befektetéseket (Rubin, Barry M., Richards, Craig M. 1992):

- Mentesség a helyi ingatlanadó alól ipari és kereskedelmi ingatlanok esetében
- 100% engedmény a társasági és a jövedelemadóból az ipari és kereskedelmi beruházások után (tetszőleges adójóváírás)
- Enyhített bizonyos vámszabályozásokon, elsőbbségi kedvezmény a vámkérelmezési eljárás során
- A munkáltatók mentességet élveznek az ipari képzési hozzájárulás alól és az Ipari Képzési Tanácsnak adott kötelező információszolgáltatás alól
- Egyszerűsített tervezési rendszer – azokhoz a fejlesztésekhez, melyek illeszkednek az övezet fejlesztési tervéhez, nem szükséges az „egyéni tervezési engedély”
- Gyorsított adminisztráció a továbbra is engedélyköteles fejlesztések esetén
- Az állami statisztikai beszámolási kötelezettség csökkentése
- 10 év mentesség a területi fejlesztési adóból (mára megszünt kedvezmény)

Több településre kiterjedő, új típusú vállalozási övezet (Empowerment Zone) rurális területen (USA).

Brit elemzések

A vállalozási övezeteket elemző első empirikus vizsgálatok eredményei szerint (Tym jelentés 1984) Nagy-Britanniában bár a vállalozói szféra reagálása az övezetprogramra alapvetően kedvező volt, számos kedvezőtlen hatás is napvilágra került.

A legsúlyosabb tünetként az övezetek régióon belüli *áttelepülési hatása* jelentkezett. A zónában megélénkülő gazdasági aktivitás nem a helyi vagy külső vállalatok új fejlesztéseiből, hanem a környező cégek betelepüléséből, „beszippantásból” származott. A brit vállalozási övezetek működésének első 3 éve alatt a zónába települő cégek 86%-a ugyanaból a megyéből érkezett. E veszélyt jól igazolja Bromley és Rees Swansea övezetre, valamint Barnes és Preston Scunthorpe vállalozási övezetre vonatkozó későbbi elemzése is. Szerintük a vállalozási övezetek csupán az üzleti térszerkezet eltolódásához vezetnek és nem eredményeznek érdemi fejlődést.

Nem az elvártan megfelelően alakultak a *foglalkoztatási viszonyok* sem, hiszen míg a hasonló jellegű övezeten kívüli cégek foglalkoztatása 23%-kal nőtt, addig az övezetekben csak 13% volt e bővülés. Emellett a zónában ez időszak alatt megjelent új munkahelyeknek csupán 25%-a volt a az övezetprogramnak tulajdonítható. A működő vállalozások zónában alkalmazott új munkavállalóinak csak 12%-a kapott munkát a kedvezmények hatására. A vizsgálat nem talált különbséget a zónán kívüli, illetve belüli cégek között beruházási aktivitás, az alkalmazott korcsoport és termelés terén.

Erickson és Syms ismerte fel, hogy az üzleti és területi fejlesztési aktivitás *az ingatlanárak emelkedéséhez* vezet a zónán belül, azonban annak permén az ingatlanérték erős csökkenését is okozza.

Más elemzések (Bromley és Rees) arra hívják fel a figyelmet, hogy a *kormányzati beruházások* – főleg infrastruktúra – az eredeti elképzelésekkel ellentétben nagyon megemelkedtek bizonyos esetekben az állami tulajdon szinte túlnyomó súlyát vonva maguk után (Swansea vállalozási övezetben 89%). E tények alapján többen megfogalmazzák, hogy a vállalozási övezetek az eredeti elképzelésekkel ellentétben valójában a közösségi pénzeszközök jelentős részét igénylik, és nem jelentenek hatékonyabb felhasználást, mint egyéb fejlesztési megoldások. (Shutt J. 1984)

Az egyik legeredménytelenebb brit példának a talbot-i *Tyneside Vállalozási Övezet* számít, ahol bár nőtt a cégek száma, az övezetben alkalmazottak száma csökkent. A vállalati interjúkból kiderült, hogy az itt rendelkezésre álló megfelelő területek és épületek, valamint a piac elérhetősége volt csak vonzó a betelepülők többsége számára, amely tényezők a vállalozási övezet programtól szinte teljesen függetlenek. Egyedül az ingatlanadó kedvezménye volt számottevő hatású. Érdekes hatásként jelentkezett, hogy a közeli övezeten kívüli, azonban az övezetben lévővel éles versenyben álló vállalatok lényegesen innovatívabbak üzletvitelükben, mint a zónán belüliek.

Egyik sikeres példa a *Dudley Vállalozási Övezet*, melynek költségeit és eredményeit Schwarz és Volgy tanulmányozta. 1981 és 86 között a foglalkoztatottak száma – míg a régiót ekkor teljes hanyatlás jellemezte – 2700-ról 3300-ra nőtt, 160 új vállalat jelent meg 700 000 m² új ipari termelési területtel. Részletesebb vizsgálatok azonban itt is megkérdőjelezték az övezet szerepét, ugyanis az saját bevallásuk szerint csupán két cég vett fel a kedvezmények miatt 1–1(!) új alkalmazottat.

Egy későbbi – a Brit Környezetvédelem Közlekedés és Ré-

giók Minisztériuma megbízásából – az övezetek fejlesztő hatékonyságáról, ingatlanpiaci, környezeti és infrastrukturális hatásáról, valamint költséghatékonyságáról készített átfogó elemzés már lényegesen kedvezőbb képet festett az övezetekről⁴ (1995.). E vizsgálat megállapításai szerint a kilenc zónában nagy számú (36 000) új, az övezet kedvezményeinek tulajdonítható álláshely jött létre

A létesített állások állami költsége e tanulmány szerint a második körben már csak 12 000 £ volt munkahelyenként. Más elemzők korábban ezt az értéket, mivel az új munkahelyek csak átlag 25%-át ismerték el a kedvezmények hatásának 45 000 £-nak (67 000 dollár) számolták (Rubin, Barry M., Richards, Craig M. 1992). A zónák dinamikus vállalatainak több mint 60%-a az ösztönzőknek köszönheti növekedését. Míg a legfőbb ösztönzőnek az üzleti (társasági) adóból való engedmény és a már rendelkezésre álló épületek helységei bizonyultak, addig az egyszerűsített tervezési rendszert szinte jelentéktelen szempontnak tekintették a vállalkozók.

Az övezetek fejlődése alapvetően „ingatlan vezéreltnek” nevezhető, ami az ingatlanadó kedvezmény mellett a rendelkezésre álló gyorsított amortizáció lehetőségéből adódik. (A vállalkozók az első években a bevételeik nagyobb részét tudják az ingatlanberuházás amortizációs tételeként megjelenő költségeként leírni.)

Az övezetpolitika e tanulmány szerint valóban a kijelölt területen éri el hatását, hiszen az itt alkalmazottak többsége az övezetben él. Nem tapasztaltak különbséget a bérek nagyságában a zónán belül és kívül.

A beruházók többsége „gyökeret eresztett” az övezetben és a legtöbb cég – a megkérdezés szerint – úgy tűnik, nem szándékozik a zóna működésének végét követően elköltözni.

Ez utóbbi pozitív minisztériumi elemzést később számos szakmai bíráló érte, többek között magas fajlagos költségei, valamint az övezetekben érdekelt iparvállalatok lobbizásának gyanúja miatt.

A brit vállalkozási övezet program eredményessége – eszközök hatékonysága, állásteremtés, környezetre gyakorolt hatás stb. tekintetében – összességében meglehetősen kérdéses. Bár a kijelölt területek többnyire valóban visszakapcsolódtak a termelésbe, az állásteremtési célt valójában nem érték el, hiszen nettó munkahelyteremtés nem vagy alig valósult meg. Az esetenkénti fejlődést általában vagy valamely, az övezettől független, korábban is fennálló tényező, vagy a régióon belüli áttelepülő cégek eredményezték. Az áttelepülés költségét Rubin és Richards szerint az állami politika fizette meg, pl. a jelentős extenzív beruházások, infrastruktúra-fejlesztések során. Sokak szerint az egyes zónákban tapasztalható kevéske fejlődés is valójában az extenzív állami beruházásból származik.

Az USA vállalkozási övezetei

A vállalkozási övezetek története 1981-ig nyúlik vissza az USA-ban. Ekkor, első parlamenti betervezéskor a kongresszus nem fogadta el a nemzeti vállalkozási övezet programot, azonban néhány állam (Florida, Louisiana) – majd később egyre több – elindította saját vállalkozási övezet programját. 1996-ra már szinte minden államnak volt több-kevesebb zónát fenntartó programja. Szövetségi szinten, többszöri meghíúsult be-

A Yuba Sutter Vállalkozási Övezet (USA)

terjesztés után végül csak a Clinton-kormányának sikerült egy – az eredetileg republikánus támogatottságú vállalkozási övezet koncepciót (Enterprise zone) módosított – un. Empowerment Zone (Feljogosított Övezet) és Enterprise Community (Vállalkozási Közösség) programot elindítani 1994-ben.^{5,6} Számukat és jelentőségüket tekintve azonban továbbra is az egyes államok vállalkozási övezet programjai maradtak meghatározóak az Egyesült Államokban.

A mai amerikai vállalkozási övezetek már jelentősen különböznek az eredeti libertariánus, kisállam modellen alapuló fejlesztési eszköztől. Ma már munkaerő-fejlesztő képzések, kormányzati kölcsönök, az Empowerment Programban pedig a 100 millió dolláros szociális programokra elkülönített szövetségi alap támogatásai is kiegészítik az adókedvezményeket (Fox-Shribman 1996).

Az amerikai vállalkozási övezetek mérete, eszközei és kijelölési módszerei többé-kevésbé államonként változnak, azonban közös céljuk a foglalkoztatás növelése, a gazdaság revitalizációja, fő jellemzőjük pedig a vállalkozások számára nyújtott kedvezmények. A kijelölt területek mérete rendkívül változó – 19 ha-tól (Maryland) egészen megyényi zónanagyságig (Oklahoma) terjed. Az egyes programokban kijelölésre került övezetek száma is meglehetősen – 1600-tól (Louisiana) 1-ig⁷ (Michigan) – változó.

Az USA vállalkozási övezeteinek fontos jellemzője, hogy az egyes zónákat meglehetősen független menedzsment irányítja.

Az amerikai állami vállalkozási övezetekben általában öt, a brit övezeténél rendszerint kisebb mértékű kedvezménytípus fordul leggyakrabban elő: (Rubin, Barry M. Richards, Craig M. 1992)

– Adókedvezmények – a zónák 94%-a alkalmazza

- Tőkefinanszírozás – a zónák 43%-a alkalmazza
- Szabályozási könnyítés – a zónák 94%-a alkalmazza
- Gazdasági fejlesztő programok
- Infrastruktúra és közszolgáltatások fejlesztése – a zónák 37%-a alkalmazza

Az adókedvezmények fő típusai a következők:

- Forgalmi adó jóváírás – a zónák 51%-a alkalmazza
- Állásteremtő és bér jóváírás – a zónák 51%-a alkalmazza
- Munkáltatói jövedelemadó jóváírás – a zónák 49%-a alkalmazza
- Szelektív munkaerő alkalmazási jóváírás – a zónák 43%-a alkalmazza
- Ingatlanadó jóváírás – a zónák 37%-a alkalmazza
- Beruházási adójóváírás – a zónák 29%-a alkalmazza

A vállalkozási övezet elemzések az USA-ban

Az Egyesült Államok vállalkozási övezeteinek hatásáról lényegesen nehezebb összefoglaló képet adni, hiszen sokáig nemzeti szintű program híján az övezetek rendszere több tekintetben államról államra változott. Ennek megfelelően a zónák eredményességét vizsgáló elemzések is meglehetősen vegyes képet vázolnak fel az övezetekről. Az értékeléseknek azonban határozottan kirajzolódik egy közös része, mely a következőkben foglalható össze:

- az övezetek bevezetése mérsékelt növekedést eredményezett a privát üzleti beruházások terén
- az övezetek kedvezményei és szabályozási engedményei csak kisebb szerepet játszanak a vállalatok helyszínválasztásában
- az áttelepülési hatás csekély
- az övezetek munkahelyteremtő hatása vegyes képet mutat; egyes övezetekben megjelenik a munkahely-generáló hatás, máshol szinte egyáltalán nem.

Akárcsak Angliában, itt is előfordult a közösségi szektor fokozott beruházása, azonban a magánszféra megőrizte dominanciáját. Pl. Indiana államban a privát és állami (önkormányzati) beruházás részaránya 0.4:1-től (Gary) egészen 160:1-ig (Wayne) változott.

A vállalkozási övezet programok hozadékai általában messze meghaladták az adókiegésből származó költségeket. (Rubin, M. 1990) Pl. New Jersey övezeteinek vizsgálatakor azt tapasztalták, hogy azok a cégek, melyek számára a vállalkozási övezet kedvezményei voltak a megtelepedés és működés szempontjából az elsődlegesek, minden kedvezményként elengedett dollár adó 70 cent állami és helyi adót generált, majd a pénzügyi multiplikátor hatásának köszönhetően minden egy dollár kedvezmény 1,90 dollár növekedést eredményezett.

Sheldon és Wiling négy állam vállalkozási övezete eredményességének vizsgálata során úgy tapasztalták, hogy a vállalkozási övezetek sikerességének szintje jól korrelál az adott állam övezetprogramjának jellegével és a helyi gazdasági feltételekkel. A legsikeresebbek eszközeikben kombinálták a fejlesztési kedvezményeket – ezzel csökkentve az üzleti költségeket – a hagyományos gazdaságfejlesztési eszközökkel és az „agresszív” menedzsmenttel.

Ezt az álláspontot támasztja alá *Ericson 21 kiemelkedően jól működő övezet* koordinátorával végzett interjú felmérése után tett megállapítása is, mely szerint az övezetek sikerének négy leggyakoribb magyarázata a következő: (Ericson 1993)

Az övezet magában foglal egy gazdaságilag életképes területet is.

A zóna kijelölésével katalizátor és/vagy stabilizátor szerepet szántak e területnek, de nem csak ez jelentette a gazdasági revitalizáció egyetlen faktorát.

Az övezet kedvezményeinek száma és változatossága növelte a zóna hatékonyságát.

Erős helyi támogatottság a privát civil és közszférától jelentősen növeli a hatékonyságot.

Az egyik legnagyobb vizsgálat, *Erickson Friedman és McCluskey 17 állam 37 zónájára kiterjedő vállalati szintű elemzése* feltárta, hogy erős összefüggés van a privát szektor beruházásai és a kínált kedvezmények száma között, ugyanakkor negatív korreláció az új beruházások és az államon belül kijelölt övezetek száma között. Ideálisnak tehát azt a programot tartják, ahol kevés zónát jelölnek ki sokféle kedvezménnyel „felfegyverezve”.

E vizsgálat szerint az övezetek lényegesen kevésbé okozták a vállalatok pusztá átköltözését, inkább az új vállalatok megjelenése, a korábban is létező helyi cégek megerősödése és a betelepülők közül is a növekedés részeként létrehozott további telephely megjelenése a jellemző (Gunther, W., D.,m Leathers , G. C. 1987).

Az övezetek hatására létrejött új *munkahelyek fajlagos költsége* az USA-ban alig harmada – 5000 dollár – a szigetországban optimálisan is 15 000 dollárnak számított értéknek.

Az elemzők többsége egyetért abban, hogy a szövetségi támogatással is megerősített Empowerment Zone és Enterprise Community program övezetei az államiaknál még eredményesebbek.

Az amerikai és brit példa különbsége – a siker titka

Az elmúlt két évtizedben az eredményességet nem egyértelműen igazoló elemzések és politikai irányváltások miatt a vállalkozási övezetek programjai Európában és az USA-ban egyaránt folyamatosan viták keretében álltak. Az övezeteket érő *kritikák* általában négy fő érv köré összpontosulnak (Rubin, Barry M.; Richards, Craig M.1992):

A fokozott állami szerepvállalás nem nélkülözhető a válságos területek regenerálásában.

Az adók nem befolyásolják szignifikánsan a vállalatok telephelyválasztási döntését.

Az övezetek csak áttelepülést eredményeznek, új befektetést, növekedést nem.

Az övezetek alapvetően a nagyobb, tőkeintenzív – vagyis fajlagosan kevés élők munkát alkalmazó – vállalkozások számára kedvezőek. Néhány esetben azt is sikerült kimutatni, hogy egy-egy nagyobb vállalat érdekei mozgatták egy vállalkozási övezet kialakítását (Guskind R. 1989).

Az elemzések alapján azt tapasztalhatjuk, hogy míg a vállalkozási övezet koncepció brit megvalósítása igen kevés eredményt produkált, addig az amerikai állami programok összes-

ségében mérsékelt sikert könyvelhetnek el. Az amerikai siker az alábbi, a két ország övezet programjaiban megjelenő *különbségekre* vezethető vissza:

Az amerikai övezeteket az önkormányzattól és államtól viszonylag független, saját pénzügyi bázissal rendelkező, aktív, professzionális helyi menedzsment stáb irányítja. (Ez a decentralizált irányítási forma nagymértékben segíti elő azt, hogy az egyébként állami szinten kialakított fejlesztési eszköz endogénebbé váljon.)

Az amerikai övezetek többsége még működő és túlélésre képes gazdasági aktivitást is magában foglal. A brit kormányzat ezzel szemben már kiüresedett hanyatló területeket jelölt ki a versenysemlegesség okán, kihagyva belőlük a működő vállalkozásokat.

A vállalkozási övezetben a privát és közszférának sikeresen kell együttműködni.

A fejlődő országok hasonló övezetei

A legtöbb speciális gazdasági övezettel a harmadik világ országaiban találkozhatunk. E régiókban az övezetek létrehozásának céljai és ebből adódóan megvalósítási formái meglehetősen sokszínűek, a fő hangsúlyok tekintetében is különbözőek, azonban sok esetben a brit típusú klasszikus vállalkozási övezeti eszközök – adócsökkentés, dereguláció – is megjelentek. Fontos azonban e zónáknak az amerikai-brit típustól való elkülönítése.

A fejlődő országok esetében a speciális, adókedvezményeket is nyújtó gazdasági övezetek kialakításának leggyakoribb célja a világpiactól elzárkózó országok részleges és e zónákra korlátozódó világpiacon megnyílása.

E típusba tartozik a speciális övezetek talán legismertebb és gyakran hivatkozott példája *Kína*, ahol először a hetvenes években jelölték ki egyedülálló engedményeket és kedvezményeket⁸ nyújtó különleges övezeteket. Az adókedvezményeket itt a munkavállalói terhek és kötelezettségek alóli jelentős mentesülés is kiegészíti. Bár a vállalkozási övezetek kezdeti célja csak az országról korábban leszakadt területekkel, Tajvannal és Hongkonggal való kapcsolattartás volt, később sokkal nagyobb szerephez jutottak a kínai piac megnyitásában, a fejlett világ technológiáinak transzferében (Lockett, M. 1987). Az övezetek rendkívüli sikeressége itt egyértelműen elsősorban nem az adókedvezményekből adódott, hanem abból, hogy Kína az adminisztratív korlátok feloldásával csak e területein nyílt meg a világ gazdaság számára. Az 1,2 milliárdos kínai piacot meghódítani szándékozó nemzetközi vállalatok e területekre kényszerültek települni.

A speciális övezetek révén való világpiacon megnyílás ellentmondásos példája a gazdasági és politikai szempontból rendkívül zárt *Irán* esete. Az 1995-ben kialakított 16 szabad kereskedelmi és speciális gazdasági övezet – az ingatlanvásárlás tilását leszámítva – valóban rendkívüli kedvezményeket kínál⁹, azonban az övezeteket az országtól teljesen elszigetelve, Kish és Queshm szigetén jelölték ki. Az amúgy is csekély betelepülési aktivitást felmutató zónák így az országban szinte semmilyen kisugárzó hatást nem fejtenek ki.

Az 1996-ban létesített első szabad vállalkozási övezetével tette meg a megnyílás felé első lépését a szocialista rendszer végvárának tartott *Kuba* is (Simon J. 1996)¹⁰.

A fejlődő országokban a speciális övezetek kialakításának kevésbé gyakori célja az országon belüli *térszerkezet aránytalanságának enyhítése*. Az térszerkezet–optimalizáció céljával létrehozott övezetek jó példája a *Brazília* szinte lakatlan amazóniai területén 1967-ben kialakított Manausi Franca Zona, melynek területén szintén jelentős állami kedvezmények ösztönzik a gazdasági aktivitást. Bár Manaus városa a Franca Zona kijelölését követően valóban jelentősen növekedett – milliós nagyváros lett – napjainkra nyilvánvalóvá vált, hogy az ide települt cégek döntően un.”csavarhúzó vállalatok” – mindent külföldről szereznek be, nem kapcsolódnak szervesen a régióhoz – nem alkotnak térségi megtartóerőt jelentő régiós rendszert. A nem innováció orientált, hagyományos regionális politika következményeként jelentkezik, hogy a kedvezmények hatására létrehozott vállalatok menedzsment és K+F funkciói kívül maradnak e területen, és a növekedés – mely mára erősen visszaesett – egyáltalán nem lett endogén. A fokozott bürokrácia felemészti a kedvezmények nyújtotta előnyöket és hátráltatja az innovációt (Economist 2000).

A fejlődő országok különleges övezeteinek rendszerint kezdetről céljuk volt a nyugati gazdaság korlátozott beengedésével a fejlett technológiák transzferének előmozdítása. E célból a kevésbé autark berendezkedésű országok is létrehoztak speciális övezeteket. Jó példa erre a *Fülöp-szigetek*, ahol 1993-ban Olongapo város mellett, a kiváló infrastruktúrájú hatalmas, felhagyott amerikai katonai támaszpontot alakították át szabad kikötővé és speciális gazdasági övezetté. A tervek szerint az ország GDP-jének 10%-át fogja e zóna előteremteni.

Az említettekén kívül természetesen a különleges gazdasági övezetek számos egyéb – a kifejezetten adókedvezményeket nyújtó formáktól (pl. Banglades) a hagyományos szabadkereskedelmi övezetekig (Hongkong, Dél-Korea, Tajvan) terjedő – változata megjelenik a fejlődő országokban. Napjainkban sok ország esetében (pl. Kína, Fülöp-szigetek, Vietnam, Hongkong stb.) határozott törekvés figyelhető meg hogy e kedvezményeken alapuló övezeteket technológiai, tudományos parkokká alakítsák (Asian Review of Business and Technology 1997).

Főbb tapasztalatok – összefoglalás

A vállalkozási övezetek sokféleképpen és változó eredményességgel valósultak meg a különböző országokban. A témával foglalkozó elemzések tanulságaként – a fejlődő országok övezeteit is figyelembe véve – az övezetek három *fő típusa* különböztethető meg: A brit típusú övezetek modellje a válságba került városias területeknek a nagyfokú állami visszavonuláson alapuló fejlesztő terápiája; a fejlődő országok övezetei a világgazdaság előtti megnyílás és a technológiai transzfer szerepet betöltő, az egész ország gazdasági fejlődését indukáló szerepű zónái; az amerikai megoldás pedig a brit típusú passzív modelltől mindinkább a komplex területfejlesztési beavatkozási módok felé elmozduló – azonban még mindig pólus szerepű zónákra koncentrálnak – rugalmas fejlesztési formaként jelenik meg.

Eredményességüket tekintve egyértelműen a távol-keleti övezetek a legsikeresebbek – bár ezekben sem az adókedvez-

mény, hanem a relatíve nagyfokú dereguláció a meghatározó tényező. A fejlődő országokénál kisebb kedvezményeket kínáló brit példa a legkevésbé sikeres. Itt elsősorban az ingatlanok termelésbe való visszajuttatása jelenik meg elsődleges eredményként, az övezetben újonnan megjelenő vállalkozások többsége csupán máshonnan áttelepülő cég, a foglalkoztatottság esetleges javulása pedig alig hozható összefüggésbe a nyújtott kedvezményekkel. Az amerikai vállalkozási övezetek általában lényegesen kisebb jelentőségű kedvezményeket nyújtanak, azonban új vállalkozások generálása, tőkebefektetések realizálása, valamint álláshelyteremtés terén mégis lényegesen sikeresebbek.

Az övezetek lehatárolása a zónák létrehozatalának céljai szerint alakult. Míg a fejlődő országokban a kedvező közlekedés-földrajzi helyeken (pl. kikötők, repülőterek), az ország dinamikus peremén, Nagy-Britanniába szinte kizárólag válságba került és leépült városias területeken, a jelentősebb lakóterületeket és még működőképes ipari területeket megkerülve jelölték ki, addig az USA zónáit lényegesen vegyesebb városi és rurális, gyakran periferikus térségekben alkalmazzák. Az övezeteket jellemzően valamilyen speciális adottsággal rendelkező területen jelölik ki.

Az elemzések az egyes kedvezmények hatásáról összességében „vegyes-gyenge” képet rajzolnak. A kijelölők által legfontosabb vonzerőnek tervezett társasági és tőke megtérülést sújtó adókedvezmények jártak a legkevésbé hatással. Némi eredményt az ingatlanokkal kapcsolatos kedvezmények – könnyű hozzájutás, kedvező bérleti feltételek, adójóváírási lehetőségek, alacsony árak, ingatlanadó szüneteltetése – eredményeztek. Az adminisztratív szabályozási könnyítések mindkét országban szinte teljesen hatástalannak bizonyulnak.

Ugyanakkor az adókedvezmények fokozottan járultak hozzá a különösen Angliában tapasztalható negatív hatású vállalati relokációhoz.

Az vállalkozási övezetek általános kedvezményei, infrastrukturális fejlesztései elsősorban a telephelyválasztás hagyományos faktorait (szállítási eszközök elérhetősége, a nyersanyagok és a munkaerő, valamint a piac közelsége) igyekeznek csökkenteni. Az új típusú telephelyválasztási tényezők (vonzó környezet, imázs, kellemes éghajlat, kedvező szociális és irányítási környezet, kultúra és rekreációs lehetőségek, innovatív környezet) szempontjából általában igen gyengék a csak állami kedvezményekkel rendelkező vállalkozási övezetek. E szempontból (is) a helyi szereplők zónával kapcsolatos aktív szerepvállalása, pl. szervezés, helymarketing teheti az övezeteket vonzóbbá.

A vállalkozási övezetek kedvezményei egyértelmű szignifikáns pozitív változást eredményeztek a különösen költségérzékeny, tőkeszegény kisvállalkozások, a vegyipari kohászati és egészségügyi cégek működésében, telephelyválasztással kapcsolatos döntéseiben.

A speciális övezetek programjai az utóbbi évtizedben világszerte egyértelműen elmozdultak az eredeti adó- és regulációs kedvezményeken alapuló vállalkozási övezet koncepciótól. Egyik, a nyugat-európai és a távol-keleti országokra jellemző irány az innovációt ösztönző technológiai és tudományos parkok kialakítása. Ezek természetesen ipari válságterületek helyett innovációs centrumok, kutatási és oktatási intézmények környezetében jelentenek reális alternatívát. A területileg szelektív adók az EU szigorú belső versenyszabályozása miatt – mely alól csak ideig óráig, szigorú feltételek mellett kaphatnak a még működő övezetek mentességet – Európában mindinkább csak az egyes régiók, tartományok adóztatási különbségeiben maradnak meg.

Az amerikai megoldás mostanra a hagyományos – pl. szociális, képzési, kulturális stb. – programokat is mindinkább magában foglaló komplex fejlesztő terápiává vált.

1. ábra A vállalkozási övezetek Nagy-Britanniában (2001.március)

<i>Övezet megnevezése</i>	<i>Önállóan irányított beavatkozási területek száma</i>	<i>Kijelölés időpontja</i>	<i>Megszűnés időpontja</i>	<i>Területe (ha)</i>
<i>Lanarkshire vállalkozási övezet</i>	1	1993-02-01	2003-01-31	205
<i>East Midlands 1-7.</i>	3 (No1-3)	1995-11-03	2005-11-2	119,3
	1 (No4)	1995-11-15	2005-11-15	
	2 (Nos5-6)	1995-09-22	2005-09-22	
	1 (No7)	1995-11-21	2005-11-21	
<i>Dearne Valley 1-6</i>	6	1995-11-03	2005-11-3	146
<i>East durham 1-6</i>	6	1995-11-29	2005-11-29	92,3
<i>Tyne Riverside 1-11</i>	1 (No1)	1996-02-18	1996-02-18	109
	6 (Nos2-7)	1996-08-25	2006-08-25	
	1 (No8)	1996-10-20	2006-10-20	
	3 (Nos9-11)	1996-10-20	2006-10-20	
<i>Összesen</i>	31			671,3

Forrás: A brit *Department of the Environment Transport and the Regions* információi alapján Salamin G. 2001

Legfontosabb irodalmak

- Cowden R. (1995) Power to the zones. „Planning” Vol. 61 Issue 2.
- Dabney, D.Y. (1991) Do enterprise zone incentives affect business location decisions? „Economic Development Quarterly” Vol. 5. Issue 4.
- Fisher P. – Peters A. (1997) Tax and spending incentives and enterprise zones. „New England Economic Review” Issue. Mar/Apr.
- Fox, J-Shribman, D. (1996) The little policy idea that could. „Fortune” Vol. 134. Issue 9.
- Frank D.B. (2001) Do state-designated Enterprise Zones Work? <http://iilt.ilstu.edu/fdbeck/zones.htm>
- Ge W. (1995) The urban enterprise zone. iJournal of Regional Sciencei Vol. 35. No.2.
- Gunther W.D.- Leathers G. C. (1987) British Enterprise Zones: Implications for US Urban Policy. „Journal of Economic Issues” Vol XXI. No. 2.
- Guskind R. (1989) Round two for enterprise zones. „Planning Sept.
- Jaffa, G. (1988) Putting your money where there is a rates in holiday. „Accountancy” Vol 102, Issue 1139
- Jones , B. (1997) Low Basque taxes attract jobs. „Europe” Apr. Issue 365
- Levitan, S.A. – Miller E.I. (1992) Enterprise zones are no solution for blighted areas. „Challenge” May/June
- Lockett, M. (1987) China’s special Economic Zones. „Journal of General Management” 1987/3
- Rubin B.M – Richards C.M. (1992) Transatlantic comparison of enterprise zone impacts. „Economic Development Quarterly” Vol.6. Issue 4.
- Rubin, M. (1990) Urban enterprise zones: Do they Work? „Public Budgeting and Finance” 1990/4.
- Salamin G. (2000) A vállalalkozási övezetek nemzetközi tapasztalatai – kutatási jelentés (BME TKK)
- Simon J. (1996) Despite US coercion, Cuba dips toe into capitalist zones „Christian Science Monitor” 7/16
- Wilder M.G. – Rubin B.M. (1996) Rhetoric versus reality. „Journal of the American Planning Association” Vol. 62 Issue 4
- Wong B. (1993) Zones of Contention. „Congressional Quarterly Weekly Report” 7/17 Vol. 51.
- Bungle in the jungle (2000) Economist Vol. 354, Issue 8158
- Bay for sale (1993) Economist Vol. 347, Issue 8/5.
- 1997 Towards full research park status. „Asian Review of Business and Technology” Oct
- Department of the Environment Transport and The Regions (2001) Enterprise zone information pack http://.go-ne.gov.uk/Corporate/Business_Support/enterprise_zones.htm
- <http://www.detr.gov.uk/regeneration/rs/00295.htm>
- http://www.nourlaw.com/guide_ti_iranian_market/free%20zones.html
- Special enterprise zone and tax relief Act. (1999) <http://142.36.155.10/bcstats/supps/sup43800.htm>
- Housing and Community Development Act 1987

Jegyzetek

1. A tanulmány alapját képező vizsgálat a Terra Studio Kft. megbízásából a BME TKK-ban készült (Salamin G. 2000.)
2. A vállalalkozási övezetek telephelyválasztási döntésekre gyakorolt hatását Dabney a telephelyelméletek szellemi bázisára építkezve, széles körű nemzetközi empirikus kutatási anyagra támaszkodva elemzi. (Dabney, D. Y. 1994)
3. Brit vállalalkozásfejlesztésnek és -élénkítésnek kilenc jelenlegi eszköze közül négy kifejezetten területfejlesztő jellegű (Regionálisan Differenciált Támogatás, Regionális Vállalkozási Támogatás, Vidékfejlesztési Alap, Vállalkozási Övezetek)
4. Az elemzést a PA Cambridge Economic Consultants – Richard Ellis és Gillespis közreműködésével – készítette 1995-ben. A vizsgálat arra a kilenc vállalalkozási övezetre – Corby, Dutley, Hartepool, Salford, Trafford, Speke, Tyneside, Wakefield, Swansea és Clydebank – terjedt ki, amelyeket 1981/2-ben a kísérleti program első körében hoztak létre és 1991/2-ben megszüntek.
5. E programok keretében az első körben szövetségi szinten hat városias és három rurális zónára, valamint 65 városi és 30 rurális vállalalkozási közösségre, második körben (19971) további 15 városi jellegű és 5 rurális vállalalkozási övezetre terjesztették ki.
6. Az Empowerment Zone fő különbözősége a vállalalkozási övezettől (enterprise zone) abban áll, hogy az előbbi komplexebb fejlesztés része kíván lenni, kijelölését egy, a térségről készített stratégiai program elkészítése kell, hogy megelőzze. Az Empowerment Zone szorosan kapcsolódik állami és szövetségi egyéb – gazdasági, közösségi – fejlesztő programokhoz.
7. Az adatok 1996-osak
8. A kínai zónák fő jellemzői (Lockett, M. China’s special Economic Zones. Journal of General Management 1987/3): 85% társaságiadó-kedvezmény (corporate tax) és kezdeti adószünet
Területek és szolgáltatások kedvezményes áron állnak rendelkezésre
Jelentősen csökkentett munkaadói/vállalói járulékok
Nagyobb szabadság a munkaerő-gazdálkodásban
Nincs vám azon behozott termékekre, melyek valamilyen exportnak képezik a részét
A vállalalkozások számára egyszerűsített belépés és kilépés, valamint egyéb könnyítések
Növekvő belépési lehetőség Kína zárt piacaira
9. Irán szabadkereskedelmi és speciális gazdasági övezeteiben nyújtott kedvezmények:
15 év adómentesség
Vámmentesség az importnyersanyagokra
Korlátlan profit- és tőke kivitel
Korlátlan külföldi tulajdonarány (kivéve ingatlanok)
Vízummentesség
Szabadabb a munkaerő alkalmazási feltételeinek szabályozása
10. Kuba 1996-ban megnyitott vállalalkozási övezetében a helyi munkaerőt alkalmazó külföldi vállalalkozások megtelepedhetnek, adómentesen exportálhatnak, valamint engedélyezik számukra, hogy a termeléshez szükséges nyersanyagokat importálják. A jogi lehetőség és a kedvezmények hatása azonban egyelőre kérdéses. (Simon J. 1996.)

MEGFIZETHETŐ LAKÁSÉPÍTÉS — FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS A LAKÁSOK TELJES ÉLETCIKLUSRA VETÍTETT ENERGIAFOGYASZTÁSA

Összefoglaló megállapítások:

1. A lakásigények kielégítése mellett a fenntartható fejlődés követelményeinek a teljes életciklusra vetített (vagyis az épülethez felhasznált építőanyagok, az épület kivitelezése, fenntartása és üzemeltetése, valamint annak bontása energiafelhasználását is tartalmazó) *energiamérleg alapján úgy kell megfelelni, hogy az a megfizethetőség kritériumait is kielégítse.*

A jelenlegi hazai lehetőségek lehetővé is teszik, hogy az épületek a teljes életciklus alatt felhasznált energia tekintetében minimális energiabevitelt igényeljenek, és a szükséglet legnagyobb hányada a fosszilis energiahordozók helyett megújuló energiaforrás, illetve újrahasznosított energia legyen.

2. A jelenleg szokványos tervezésű és kivitelezésű lakások átlagosan 180 kWh/m²a fűtésienergia-fogyasztásával szemben a megfizethető lakásépítés kategóriájában is alkalmazható környezetbarát technológiákkal mind az új építésű lakásoknál, mind a meglévő lakásállományánál (épületrehabilitáció révén) *évi 80 kWh/m²-t meg nem haladó fűtésienergia-fogyasztás* valósítható meg. Ez évi 56 000 új építésű, ill. ily módon felújított lakást figyelembe véve a nemzetgazdaság energiafogyasztásában is jelentős csökkenést jelent.

Az épületek „pályafutásában” három szakaszt különböztetünk meg: az épület létesítése, használata és bontása.

I. AZ ÉPÜLET LÉTESÍTÉSE, BONTÁSA

A „beépített energia” (embodied energy) gondolata a 60-as évek végén, 70-es évek elején fogalmazódott meg, illetve fejlődött ki, amikor az olajválság következtében a kutatók rádöbentek a fosszilis energiahordozók szűkösségére. A beépített energiára vonatkozólag számos definíció látott napvilágot, amelyek közösek abban, hogy megbecsülik azt az energiát,

amelyet egy bizonyos termékbe kell fektetni, hogy az eljusson a fogyasztóhoz, mégis többfajta koncepciót tükröznek. 1974-ben az IFIAS (International Federation of Institutes for Advanced Study) a beépített energiára a következő fogalom meghatározást fogadta el:

„A beépített energia azon energiák összessége, amelyet egy bizonyos termék, illetve szolgáltatás előállításához a Föld készletéből veszünk el.”

Ez a definíció számos helyzetben, és számos terméknel jól alkalmazható, azonban az építőipar különös módon világított rá a problémára. Az építőipar óriási tömegű, alacsony értékű ásványi anyagot használ (Nagy-Britanniában évenként és fejenként több mint 4 tonnát), ami az épület tömegének 85%-át teszi ki. Ezeknél az anyagoknál a helyszínrre szállításhoz, illetve bedolgozáshoz felhasznált energia messze a legjelentősebb energiakomponens. A hagyományos értelemben vett „beépített energia” csak addig a pontig számolja össze az energiakomponenseket, amíg a termék eléri a gyárkaput.

Mindezek figyelembevételével az építőipar számára újabb, nemzetközileg elfogadott fogalom meghatározást vezettek be:

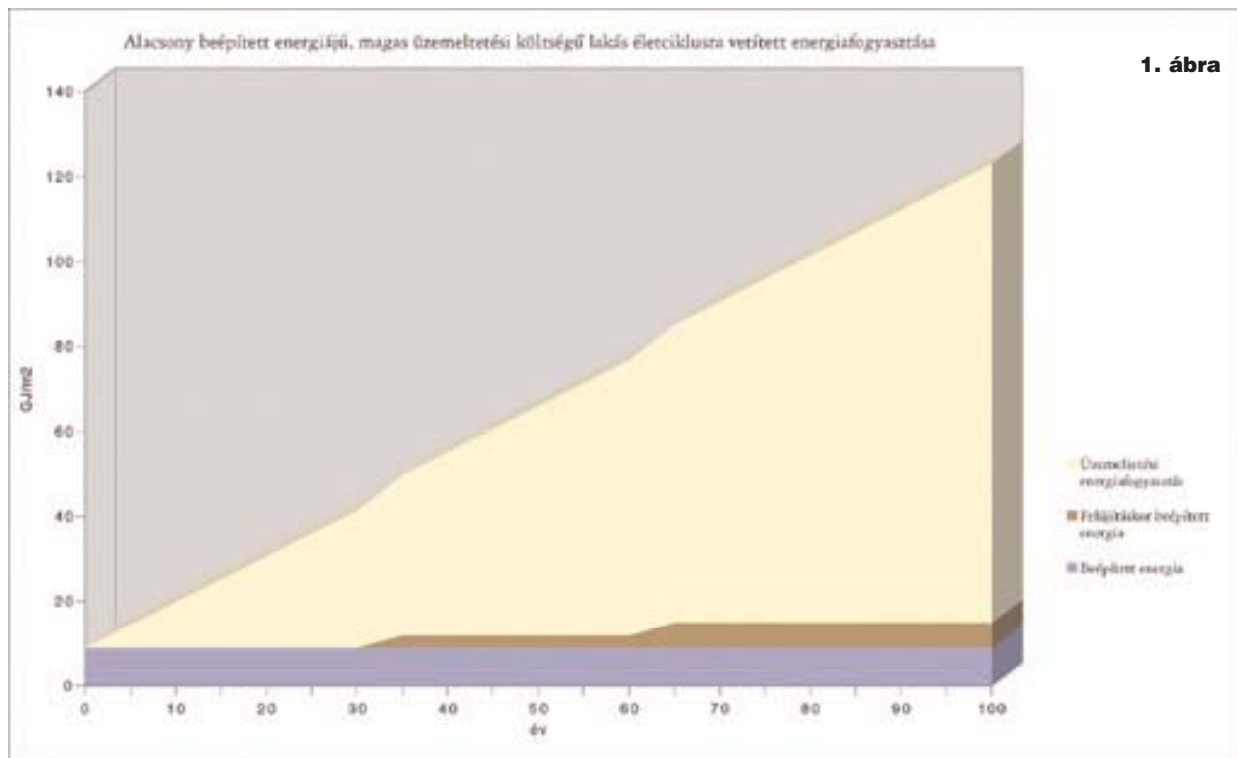
„A *beépített energia* azon energiakomponensek összege, amelyet a nyersanyag kitermeléséhez, az építőanyag, illetve építési termék előállításához, bármely állapotban történő szállításához, valamint a helyszínen történő beépítéshez használnak.” Mértékegysége MJ/kg, illetve GJ/kg (CIB W 96 Architectural Management Congress, Brighton, UK, 18-19 September 1998).

Mivel az építőipari termékek beépített energiájának nagy része a szállításból adódik, a nagy tömegű, alacsony értékű anyagok esetén a környezet védelme szempontjából nem kevésbé fontos a „beépített CO₂-mennyiség” fogalma sem.

„A *beépített CO₂ mennyiség* az adott anyag beépített energiája következtében kibocsátott CO₂ mennyiségnek és az előállítás kémiai folyamata során kibocsátott CO₂ mennyiségnek az összege.”

Az *életciklusra vetített energiamérleg* (life-cycle energy balance) a létesítésen és üzemeltetésen túl a bontás energiaigényét is figyelembe veszi. Egyes elemek (pl. nyílászárók, épületgépészeti rendszerek, bizonyos típusú hőszigetelések, felületképzések) fizikai élettartama rövidebb, mint az épületé. Ezeket az épület élettartamán belül — esetleg többször is — cserélni kell.

Svéd tapasztalatok alapján (Lund Institute of Technology, Sweden) megállapítható, hogy az életciklusra vetített energiát bár nagymértékben befolyásolja az előállítási energia mennyisége, mégis sokkal inkább befolyásolja az újrahasznosítás módja. Ennek következtében az életciklusra vetített

1. ábra

energiamérleget leginkább az építőanyagok minősége, élettartama, valamint a szerkezet szétszedhetősége (újrafelhasználhatósága) befolyásolja. Az újrahasznosítás lehetséges módja már a tervezési fázisban, a szerkezet megválasztásával eldől.

Ez azt jelenti, hogy még ha a létesítési energia nagy is, az életciklusra vetített energia mégis viszonylag alacsony lehet, ha a szerkezet újrafelhasználható.

A bontásnál minden esetben az újrafelhasználás jelenti a legnagyobb energiahatékonyságot. Különböző anyagok esetén az eredeti rendeltetésnek megfelelő újrafelhasználás (reuse), valamint az egyéb módon történő újrahasznosítás (recycling — égetés, zúzás) közötti energiakülönbség nagymértékben különbözik.

Az újrafelhasználhatóság egyik kritériuma a szétszedhetőség.

II. AZ ÉPÜLET HASZNÁLATA

Lakóépületeknél általában 4—15 év szükséges ahhoz, hogy a működtetési energia elérje az épület létesítéséhez szükséges beépített energiát. Ha egy épület élettartamát 100 évben határozzuk meg, egyértelmű, hogy az épület használatánál szükséges energia csökkentése az elsőrendű fontosságú.

(Alacsony beépített energia = 9 GJ/m², magas üzemeltetési költség = 1.08 GJ/m²a) Lásd 1. ábra.

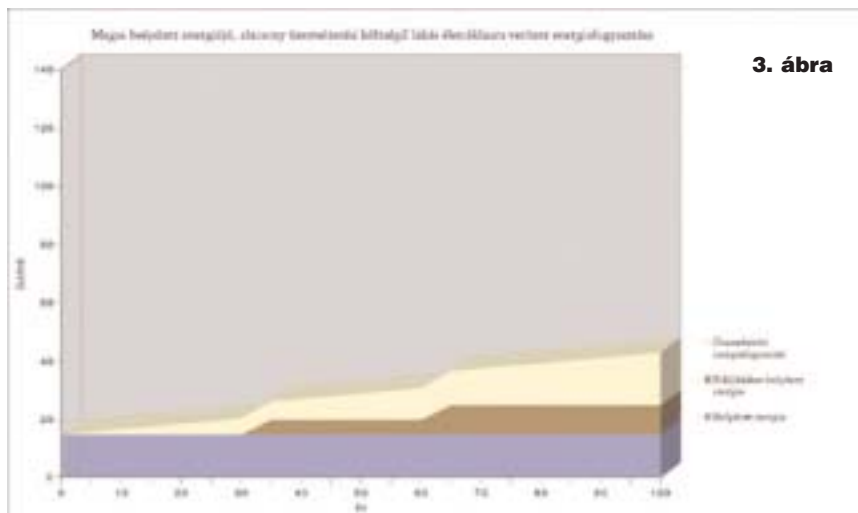
Magyarország energiafogyasztásának közel 40%-át a lakossági fogyasztás teszi ki, melynek 54%-a a fűtésre fordítódik. Ez azt jelenti, hogy energiafogyasztá-

sunk több mint 20%-át lakóépületek fűtésére használjuk fel. Ennél az értéknél még nagyobb a teljes épületállomány energiafogyasztása. Vagyis az ipari és kommunális létesítmények fűtése és az egyéb épületgépészeti rendszerek (melegvízellátás, légtechnika) energiafelhasználása jelentősen növeli ezt az értéket. Lásd 2. ábra.

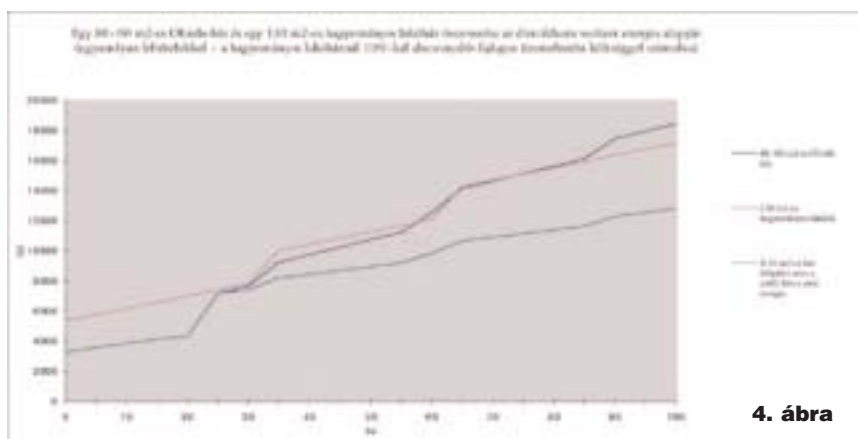
2. ábra

A lakások megoszlása hotechnikai paraméterek szerint (db)

1997	Családi ház	Épülettípus			Összesen
		hagyományos	részterő	igazított	
Lakosság	2 365 000	577 700	201 600	794 300	3 938 600
Nem lakott	109 400	40 000	9 900	6 000	165 300
Hosszgerés mértéke					
k > 1,3 W/m ² K	1 865 000	37 800	137 300	-	2 080 100
k = 0,8-1,3 W/m ² K	350 000	433 300	40 300	635 400	1 459 000
k < 0,8 W/m ² K	150 000	85 600	4 000	158 900	399 000
Fűtési mód					
szobánként egyedi lakásokként	1 681 400	374 900	66 200	166 900	2 289 400
lép. épületként	682 600	173 000	44 400	-	900 000
lép. táv. + távfűtés	-	28 800	61 200	17 200	107 200
táv. + távfűtés	1 000	1 000	29 800	610 200	642 000
Szellőzés					
spontán	2 365 000	377 700	131 200	166 900	3 087 300
lértos	-	173 300	50 400	389 100	612 800
gervitációs gépi elszívó	-	-	-	238 300	238 300
Hagyományos melegvíz					
nincs ellátás	675 000	20 000	15 000	-	900 000
egyedi	1 600 000	545 200	135 600	220 300	2 521 100
lép. távfűtés	-	11 300	20 000	-	31 300
táv. távfűtés	-	1 000	11 000	574 000	586 000
Várható élettartam					
kevesebb mint 10 év	373 000	-	-	-	373 000
10 és 30 év között	275 000	-	25 000	-	300 000
30 évnél több	1 717 000	377 700	176 600	794 300	3 265 600

3. ábra

4. ábra

A lakások építettség szerinti megoszlásában a családi házak mintegy 60%-ot, a hagyományos építésű zárt sorú és önálló épületek 20%-ot, a panelos és egyéb ipari technológiájú épületek pedig ugyancsak 20%-ot képviselnek. A családi házak 79%-a a hőszigetelés nélküli, vagy nagyon rossz hőszigetelésű kategóriába ($k > 1.3 \text{ W/m}^2\text{K}$), 14%-uk a közepesen rossz ($k = 0.8-1.3 \text{ W/m}^2\text{K}$) kategóriába esik, és mindössze 7%-uk felel meg a hőtechnikai követelményeknek ($k < 0.8 \text{ W/m}^2\text{K}$). A hagyományos épületek esetében valamivel jobb a helyzet (a megfelelő értékke 27%, 61%, 12%), az ipari technológiával épített épületeknél pedig az arányok 0%, 80% és 20%. Megjegyzendő, hogy az épületek többsége már építésük évében sem felelt meg a mai energetikai követelményeknek, s hőtechnikai állapotuk azóta csak romlott. (Azonban hozzá kell tenni, hogy az építésük idején az energiaárak későbbi ugrásszerű növekedését semmilyen előrejelzés nem jósolta meg.)

Ezek alapján nyilvánvaló, hogy új építésű épületeknél a legmesszebbmenőkig az alacsony energiafogyasztású építészeti, szerkezeti és gépészeti megoldásokat kell előnyben részesíteni, ami szükségképpen magasabb beépített energiát jelent, a meglévő épületeknél pedig el kell végezni a minél hatékonyabb utólagos beavatkozásokat.

(Magas beépített energia = 15 GJ/m^2 , alacsony üzemeltetési költség = $0.18 \text{ GJ/m}^2\text{a}$) Lásd 3. ábra.

Az alábbi diagram egy magyarországi szokványos lakás és a

megcélzott, alacsony fűtésienergia-fogyasztású lakás halmozott energiafogyasztását szemlélteti (egyes összefüggésben áll a lakás bekerülési költségével).

Az alacsony fűtésienergia-fogyasztás elérése építészeti, építőanyagbeli, szerkezeti stb. szellemi és anyagi többletráfördítással jár, azonban ez a kezdeti ésszerű többletráfördítés már az első felújítási cikluson belül, az épület élettartamának legkésőbb 1/4 részénél megtérül.

Ezek alapján elsőrendű fontosságú, hogy a központi lakásépítési támogatás ezt a többletráfördítést célozza meg, ami az állampolgárok számára hosszú távú haszonnal jár. Lásd 4. ábra.

Magyarországon a lakóépületek fűtésére fordított évi energiameennyiség: 171.5 PJ , vagyis átlagosan $0.62 \text{ GJ/m}^2\text{a}$. ($=172.60 \text{ kWh/m}^2\text{a}$).

(Hozzávetőlegesen 10 kWh energia keletkezik 1 m^3 gáz, illetve 1 l fűtőolaj elégetéséből.)

Ma Magyarországon a minőségi építész tervek szerint, az elterjedt, mindenki által hozzáférhető építőanyagokból, legnagyobbbrészt újuló energiaforrásokra támaszkod-

va ésszerű többletráfördítéssel épülő lakóházaknál a $80 \text{ kWh/m}^2\text{a}$ fűtésienergia-fogyasztás elérése reálisnak tekinthető ($0.29 \text{ GJ/m}^2\text{a}$).

Ez az az érték, amely úgy elégti ki a fenntarthatóság kritériumait, hogy közben a szükséges többletráfördítések megfizethetők maradnak. A $80 \text{ kWh/m}^2\text{a}$ fűtésienergia-fogyasztásnál jóval alacsonyabb értéket csak a megfizethetőség rovására lehet kielégíteni, az ennél magasabb, rövid távon megfizethetőnek tűnő értékek pedig ellentmondanak a fenntarthatóság követelményeinek.

Évi $56\,000$ lakás oly módon történő felépítése, illetve átalakítása (felújítása), hogy a használat során az éves energiafogyasztás m^2 -enként ne legyen nagyobb 0.3 GJ -nál ($80 \text{ kWh/m}^2\text{a}$), az átlagos energiafogyasztású lakások üzemeltetéséhez képest éves szinten a nemzetgazdaságnak 1.23 PJ szállított energia-megtakarítást jelent.

A fent látható, a magyarországi szokványos lakás és egy 80 kWh/m^2 fűtésienergia-fogyasztású lakás felhalmozott energiafogyasztását bemutató grafikonon látható módon a felújítások, illetve az energiatudatos építések országos szinten is többletenergia-befektetéssel járnak, amelyek azonban belátható időn belül ($5-25$ év) megtérülnek, és így később sokkal jelentősebb többletkiadásoktól mentik meg az országot.

A VÁROSI RENESZÁNSZ FELÉ: A VÁROSÉPÍTÉSZET ÚJ PARADIGMÁI?

A városi reneszánsz (Urban Renaissance) kifejezést a Lord Richard Rodger által vezetett multidiszciplináris munkacsoport használta tanulmányában, melyet a brit kormány megbízásából készített 1999-ben. Küldetésnyilatkozatában a következőket fogalmazza meg a tanulmány:

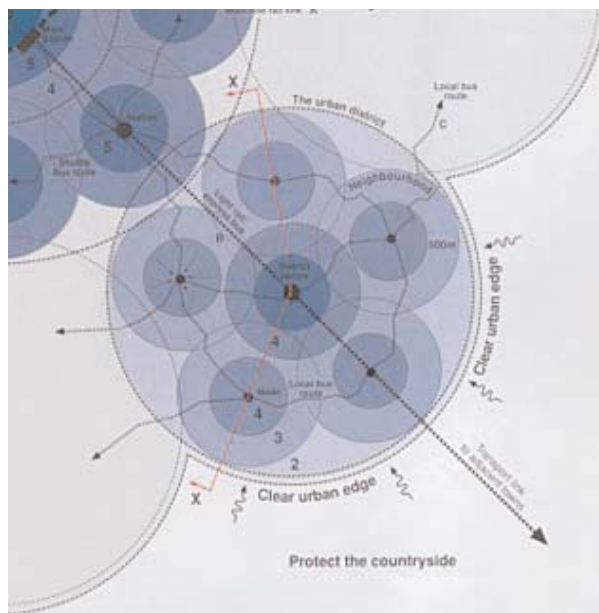
A városi munkacsoport (Urban Task Force) meghatározza a városok hanyatlásának okait Angliában, és javaslatokat tesz arra hogy, hogyan csábíthatóak vissza az emberek városainkba és városi térségeinkbe.

(Towards an Urban Renaissance 1999: 1)

A városközpontok hanyatlása hosszú történelmi folyamat következménye Angliában, mely voltaképpen az ipari forradalommal kezdődött el. A városok központi területei közelébe betelepülő ipari létesítmények áldatlan környezeti állapotokat teremtettek a városközpontokban¹, amire a lakosság a központokból az elővárosokba való elköltözéssel reagált. Erre kezdetben csak a polgárság tehetősebb rétegeinek volt módjuk, azonban később – részben a jövedelmek növekedésének, részben pedig az elővárosi lakáskínálat bővülésének következtében – mind többen tehettek és tettek ezt². A folyamat eredményeképpen mára a britek döntő többsége a városközpontokat övező, jellemzően kétszintes sor- vagy ikerházas beépítésű – alacsony laksűrűségű – szuburbia tengerben lakik. Mindeközben mára a gazdasági szerkezet átalakulása (a gazdaság tercjializálódása) következtében az ipari termelés szerepe és volumene jelentősen lecsökkent. A városközponti ipari és raktárterületek közül sok alulhasznosítottá, elhanyagolttá vált. A gazdasági szakemberek előrejelzései azt prognosztizálják, hogy az elkövetkezendő 25 évben közel négy millió további lakás építése várható Angliában³. A munkacsoport azt vizsgálta, hogy hogyan lenne lehetséges ezeket az új lakásokat a városok már beépített területein elhelyezni – annak érdekében, hogy a még megmaradt természeti területeket ne falja fel végleg az urbanizáció – úgy, hogy a lepusztuló városi térségek helyén vonzó lakókörnyezet alakuljon ki.

A munkacsoport által készített „Városi reneszánsz felé” (Towards an Urban Renaissance) című tanulmány a fenti problémát járja körül mind a városépítészeti, mind a gazdasági és a társadalmi vonatkozásainak tekintetében. A következőkben a tanulmány városépítészeti vonatkozású javaslatainak általam legfontosabbnak ítélt elemeit vázolom.

A tanulmány egyik központi gondolata a vegyes területhasználátú szomszédsági egységek kialakítása az urbanizált területeken⁴ azért, hogy a lakosok mindennapi vásárlási, szórako-

1. Javasolt az épülettípusok és a funkciók vegyes elhelyezése a területen, szemben a modernista toronyházas és a szuburbánus sorházas gyakorlattal (TUR 1999. p. 53)

zási igényeiket a lakóhelyükhöz közel – lehetőleg gépkocsi használata nélkül – tudják kielégíteni. A városi környezet terhelésének legjelentősebb okozójává váló gépjárműhasználat mérséklődésével egy időben a szomszédsági egységek kialakítása lehetőséget teremt, hogy a gyaloglás ismét polgárjogot nyerjen mint a mindennapi közlekedés formája. Ehhez természetesen fontos az, hogy az utcák vonzó és biztonságos környezetet biztosítsanak a gyalogosok számára.

A tanulmány másik központi gondolata a területfunkciók vegyítése. A gazdasági szerkezetátalakulás következtében, a munkacsoport véleménye szerint, ma már nincs feltétlenül szükség a lakó- és termelőfunkciók területi elkülönítésére, mivel ezek már nem feltétlenül zavarják egymást. A lakó- és termelőfunkciók vegyítésének kedvező hatását egyrészt a közlekedési igény további mérséklésében látják a készítőik. További és legalább ilyen fontos előnye a funkciók vegyítésének az, hogy ezáltal ezeknek a területeknek a használati ideje meghosszabbodik. Aki már járt angliai szuburbiaiban munkaidőben vagy mondjuk a londoni Cityben hét végén, fogalmat alkothat róla, hogy hogyan változnak ezek a területek lakat-

2. Javaslat a település szomszédsági és kerületi központok köré való szervezésére, a központok felé növekvő beépítési intenzitással, valamint egyértelműen meghatározott településszegély kijelölésével. (TUR 1999. p. 62)

lan kőtengerekké bizonyos időszakokban. A funkciók vegyítése a szoros értelmében revitalizálja (élettel telíti) a szomszédsági egységeket a nap, illetve a hét valamennyi időszakában.

A munkacsoport javasolja az épülettípusok vegyítését a szomszédsági egységeken belül. Vagyis, hogy mind kisebb és nagyobb lakások, mind tradicionális iker- és sorházak megtalálhatóak legyenek egyazon területen. Ezáltal a nem kívánatos szegregáció mindkét típusa (a gettósodás és a yuppiefikáció) is elkerülhető. A lakások árfejkvésének diverzifikálása érdekében a készítőik javasolják, hogy az ingatlanfejlesztők és az önkormányzatok együtt vegyenek részt a fejlesztésekben, és önkormányzati, illetve magán bér- és öröklakások vegyesen épüljenek.

A munkacsoport javaslata szerint a településeket központok és alközpontok rendszerévé kell átalakítani. Szerkezeti alapegységként az 5–10 ezer lakosú szomszédsági egységek funkcionálnának. Következő szintet a 25–50 ezer lakosú funkcionális kerületek alkotnák, melyek körbevennék a város központi magját⁵. A javaslat szerint a tömegközlekedési hálózatot úgy kellene fejleszteni, hogy a kerületközpontok közti kapcsolatok erősödjenek, lehetővé téve ezáltal nemcsak a városközpontok felé történő gyors és kényelmes utazást, hanem a kerületközpontok közti gyűrűs kapcsolatokat is fejlesztve. A funkcionális kerületek kialakításának másik jelentősége a beépítési sűrűség növelése. Az angol városokat körülvevő, alacsony beépítettségű szubúria halmaz átalakítása a központok, illetve alközpontok felé egyre növekvő beépítési intenzitású, karakteresebb települési rendszeré.

A fenti javaslatok megvalósításával, a munkacsoport állítása szerint, lehetőség nyílik egyrészt a városi növekedés megállítására, másrészt egy lakhatóbb és kellemesebb városi kör-

nyezet kialakítására ösztönözve egy, a környezetet kevésbé terhelő, fenntarthatóbb városi életforma kialakulását.

A munkacsoport vizsgálta az is, hogy milyen módosítások lehetnek kívánatosak a települések tervezésének folyamatában. Javaslataik szerint a tervezést egy multidiszciplinális teamnek kell vezetnie, melyben a vezető tervező a szakági tervezők (tájépítész, építész, közmű- és közlekedéstervezők) mellett közgazdászok, ingatlanfejlesztők és szociológusok javaslatit is szem előtt tartaná, annak érdekében, hogy a beruházásnak ne csak az építészeti, de a gazdasági és társadalmi hatásai is megfelelően tervezettek legyenek. A terv a tervezőcsapat javaslatainak a megrendelővel, a helyi önkormányzattal, valamint a lakossággal való konzultációk és egyeztetések eredményeképpen alakulna ki. A folyamatban résztvevők viszonyának nem alá- és fölérendeltnek, hanem mellérendeltnek kell lennie.

A fentiekben vázolt városépítészeti paradigmák nem kizárólag az általam vizsgált dokumentumban kerültek megfogalmazásra. Több nemzetközi, városépítészeti témájú konferencia is hangsúlyozta már a barnamezős beruházások, a városi iparterületek megújításának, a vegyes területhasználat kialakításának, a városi forgalom és terjeszkedés mérséklésének szükségességét⁶.

A városi reneszánsz mozgalom paradigmái már idehaza is megjelentek a városfejlesztésben. Egykori, már nem hasznosított iparterületeken épült fel a Dunaplaza és a Westend City Center bevásárlóközpont, illetve a MOM Park. Magánbefektetők mellett találunk példát az állam részt vállalására barnamezős beruházásokban. Ilyen az egykori Ganz gyártelep helyén kialakított Millenniumi Park. A MOM Park területén lakóépületek és iroda-, illetve üzlethelyiségek vegyesen épülnek. A funkciók illetően vegyítését javasolja a XIII. kerületi

3. A MOM Parkot reklámozó óriásplakát a terület-használati funkciók vegyítését hirdeti.

önkormányzat a Dunaplaza mögötti Duna-parti területre vonatkozó beépítési terve. Gépjárműforgalom korlátozásával újították fel a ferencvárosi Ráday utcát, és alakították számos – ott-tartózkodásra csábító – utcai terasszal rendelkező promenáddá. Mindeközben változik a várostervezés mechanizmusa. Az építési törvény és az OTÉK rendelkezései szerint

készülő szabályozási tervek és előírások révén, elvben a települési, illetve Budapesten a kerületi önkormányzatok meghatározzák, hogy az egyes területeken, milyen típusú fejlesztések lehetségesek. Azonban a települések, illetve a fővárosi kerületek versenyében a beruházók és a fejlesztők területükre csábításában az önkormányzatok sokszor túllépi ezt a passzív hatósági szabályozó szerepkört. A Józsefváros önkormányzata

4. Budapest legújabb közparkja a volt Ganz ipartelep helyén kialakított Millenniumi Park

5. A nemrégiben promenáddá alakított Ráday utca, ott-tartózkodásra csábító kávézó-teraszokkal és csökkentett gépjárműforgalommal.

például, a Corvin mozi mögötti 20 ha-os területet érintő rehabilitációs elképzelései megvalósítása érdekében ötven ingatlanfejlesztéssel foglalkozó céget keresett meg együttműködés kialakítása céljából⁷. Ez azt jelzi, hogy az építésszabályozás mellett (vagy azt felváltva?) a településmarketing megjelent az önkormányzati feladatok közt. Már-már közhelynek számít az a megállapítás, hogy a XXI. század az információs társada-

lom százada lesz. Az beruházási információ felértékelődése megfigyelhető a településfejlesztés területén is, hiszen a hatalom és a tőke rendszerváltást követő dekoncentrációja révén a fejlesztésekre vonatkozó információk is dekoncentráálódtak. Nem véletlen, hogy több informatikai cég is elkezdett beruházási információk összegyűjtésével és forgalmazásával foglalkozni. Kuncsaftjaik között nemcsak az ingatlanfejlesztő, építési tervező és kivitelező cégeket, hanem a települési, illetve a kerületi önkormányzatokat is megtaláljuk⁸.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Towards an Urban Renaissance: Final Report of the Urban Task Force*, Department of Transport and Regions, London 1999, chaired by Lord Rogers of Riverside
- DÉKÁNY Tibor, 2001: *A siker titka*, Falu Város Régió, 2001/4. sz.
- MEGGYESI Tamás, 1985: *A városépítés útjai és tévútjai*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- MUMFORD, Lewis 1961: *The city in History: its origins, its transformations, and its prospects*, Seccker and Warburg, London
- OLIVER, Paul; DAVIS, Ian; BENTLEY, Ian 1981: *Dunroamin: The Suburban Semi and its Enemies*, Barrie & Jenkins, London
- SÁNDOR Tünde: *Új városrész hetvenmilliárdból*, Népszabadság, 2001. július 4.

Jegyzetek

1. Mumford 1961: 121
2. Oliver et al 1981: 55
3. Towards an Urban Renaissance 1999: 7
4. A szomszédsági egységek (neighbourhood units) városépítészeti gondolata nem új, hanem Clarence Perry 1928-ban publikált elképzelésének újrafelfedezése (Meggyesi 1985: 94).
5. Az elképzelés – mind a kerületek lakosságában, mind a hierarchia rendszerében – kísértetiesen emlékeztet Ebenezer Howard kertváros koncepciójára (Meggyesi 1985: 37). Van azonban egy lényegi különbség: míg Howard javaslatában új városok kialakításáról beszél, addig a Városi Munkacsoport már meglévő városok testén belüli fejlesztéseket ír le.
6. A Regionális Fejlesztésért Felelős Miniszterek Európai Konferenciája 1994, ENSZ HABITAT II konferencia 1996, A Várostervezők Európai Tanácsa 1997 (Dékány 2001: 23)
7. Sándor Tünde: *Új városrész hetvenmilliárdból*, Népszabadság, 2001. július 4.
8. www.ebuild.hu

ÖNKORMÁNYZATI BERUHÁZÁSOK AZ 1990-ES ÉVTIZEDBEN

Az önkormányzati forrásokból végrehajtott beruházások rendkívül szorosan kötődnek az egyes településekhez (például a települések vezetői elsősorban ezekre hivatkozva próbálják meg bebizonyítani, milyen sokat tettek a lakosságért), és jelentős mértékben hozzájárulnak az ott élők életszínvonalának az emeléséhez. Ebből a szempontból nem érdemtelen részletesebben is megvizsgálni az önkormányzatok ilyen jellegű tevékenységét: kiadásainak hány százalékát fordították erre a célra, mely ágazatok élveztek kitüntetett figyelmet, mennyi állami támogatást kaptak, milyen időbeli változások figyelhetők meg és végül milyen különbségek tapasztalhatók az egyes önkormányzatok között.

A tanulmány elsődleges célja az 1993 és 2000 közötti időszakban az előző bekezdésben felvetett problémák vizsgálata és a kérdésekre a megfelelő válaszok megadása. A kutatás során igyekeztem kiküszöbölni az infláció okozta torzításokat, ezért az egyes évek adatait a beruházási árindexet felhasználva az 1993-as értékekre számoltam át és ezeket átlagoltam.

Az elemzés során problémát okozott és egy-két helyen óvatosságra ad okot az a tény, hogy a rendelkezésemre álló adatbázis nem tartalmazta az önkormányzati tulajdonban lévő vállalatok (pl. közlekedési, vízmű és városgazdálkodási rt.-k és kft.-k) adatait, ugyanakkor ezen szervezetek néhány városban (elsősorban a fővárosban és a megyeszékhelyeken) jelentős fejlesztéseket hajtottak végre, és ezekhez gyakran tekintélyes állami támogatást is kaptak.

Az időszakot egy egységnek tekintve megállapítható, hogy a fejlesztésre-beruházásra szánt összegekből az önkormányzatok kiadásain belül a legnagyobb arányban az 1000 főnél nagyobb községek részesültek (*1. táblázat*), őket követték az 1000 főnél kisebb községek, majd a főváros. Némileg módosul a kép, ha az egy főre jutó értékeket vizsgáljuk (*2. táblázat*), mivel ekkor az első helyet Budapest foglalja el, utána következnek a megyeszékhelyeken kívüli városok és az 1000 főnél nagyobb községek. Eléggyé meglepő, hogy a megyeszékhelyek mind a két szempontból az utolsó helyeket foglalják el, aminek a hátterében részben az első bekezdésekben említett probléma állhat.

A fejlesztések-beruházások ágazatok szerinti megoszlását vizsgálva (*3. táblázat*) megállapítható, hogy a rendkívül összetett

kategoriat képező igazgatás (pl. város- és községgazdálkodás) mellett az egyes önkormányzatok részben azonos, részben eltérő területekre koncentrálták erőforrásaikat. Az előbbi kategóriába tartoznak a *közműfejlesztések*, amely – figyelembe véve a települések elmara-

dott infrastruktúráját – nem meglepő tény (itt az egyedüli kivételt a megyei önkormányzatok jelentették). A különbségek közül kiemelhető, hogy a *megyei önkormányzatok* az egészségügyre és a szociális ellátásra, a *főváros* az úthálózatra (ez főleg az évtized végén volt jellemző), a közlekedésre, valamint az egészségügyre és a szociális ellátásra, a *megyeszékhelyek* az oktatásra, a *megyeszékhelyeken kívüli városok* az egészségügyre és a szociális ellátásra fordítottak nagyobb figyelmet.

A közművek, illetve az egészségügyi és a szociális ellátás területén végrehajtott beruházások bontása (*4. és 6. táblázat*) további következtetések levonására ad lehetőséget. A közművek vonatkozásában a megyei önkormányzatokon kívül minden esetben a szennyvízberuházások játszották a fő szerepet, ezeket egészítették ki a fővárosban és a megyeszékhelyeken a vízhálózat, az 1000 főnél nagyobb községekben a gázhálózat, az 1000 főnél kisebb községekben pedig a víz- és gázhálózatfejlesztések. Az egyes településtípusok természetes mutatói (*5. táblázat*) világosan bizonyítják, hogy az 1990-es évek első felének állapotait tekintve szükség volt ezekre a fejlesztésekre, illetve tanúskodnak arról, hogy az érintett területeken jelentős mértékben javult a lakosság infrastrukturális ellátottsága. Ugyanakkor az is igaz, hogy bizonyos esetekben ezt nem tudták kihasználni (pl. a szennyvíz-, illetve gázhálózat csak az utcában van jelen, arra már nem volt elég anyagi erőforrás, hogy a házakba is bevezessék).

Az egészségügyi és szociális ellátás terén végrehajtott beruházások megoszlása (*6. táblázat*) igen szoros kapcsolatban van az egyes önkormányzatok intézményekkel való ellátottságával, illetve az érintett intézmények tulajdonviszonyaival. A községekben kórházak egyáltalán nem működnek és ezért ilyen kiadásoknak döntő részét járóbeteg-ellátásra, illetve a legkisebb községek – ahol gyakran körzeti orvosi rendelő sincs – szociális ellátásra fordították.

A fekvőbeteg-ellátásban tevékenykedő kórházak csaknem kizárólagosan a fővárosban, illetve a kisebb városokban vannak a települési önkormányzat tulajdonában, míg a megyeszékhelyeken működő kórházakat zömében a megyei önkormányzatok működtetik. Ennek következtében az itt végrehajtott fejlesztések csak ezen önkormányzatok költségvetésében jelennek meg.

A korábban ismertetett fejlesztésekhez az önkormányzatok természetesen nem csak a saját eszközeiket használhatták fel, és ezért célszerű a fejlesztési-beruházási célra felhasznált összegeket összehasonlítani a központi költségvetésből ilyen célra kapott erőforrások nagyságával: milyen mértékben fedezte az állam a végrehajtott fejlesztéseket (*7. táblázat*), illetve milyen mélyen kellett az önkormányzatoknak maguknak is a zsebükbe nyúlniuk, és saját erőforrásból (pl. helyi adók,

1. táblázat Az önkormányzatok fejlesztési-beruházási kiadásai az 1990-es évtizedben (részesezés az összes kiadásból, %)

	átlag	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
A	14,0	16,2	17,3	12,5	11,1	13,1	14,2	12,6	13,9
B	9,5	12,8	13,9	9,9	7,4	8,6	8,3	7,4	7,7
C	13,7	14,1	16,3	13,7	11,8	11,9	13,7	12,6	15,4
D	10,7	13,0	12,6	9,3	8,8	11,3	12,0	8,8	9,4
E	13,5	15,1	15,5	10,9	11,8	13,9	14,5	12,9	13,0
F	20,2	24,1	25,1	16,8	14,4	18,4	20,8	18,4	20,8
G	17,3	23,2	25,7	16,2	10,9	14,4	13,6	13,4	16,8

A – az ország összes önkormányzata, B – megyei önkormányzatok, C – Budapest, D – megyeszékhelyek, E – megyeszékhelyen kívüli városok, F – 1.000 főnél nagyobb községek, G – 1000 főnél kisebb községek; átlag – az 1993–2000 közötti évek átlaga

Forrás: BM 1994, BM 1995, BM 1996, BM 1997, BM 1998, BM 1999, BM 2000, BM 2001

2. táblázat Az önkormányzatok fejlesztési-beruházási kiadásai az 1990-es évtizedben (Ft/fő, az egyes évek adatai 1993-as árakra vannak átszámítva a beruházási árindexet figyelembe véve)

	átlag	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
A	7878,2	9213,3	10715,5	6927,9	5769,7	7217,0	7893,9	7171,0	8117,5
B	10543,2	10120,3	12954,7	10517,7	8344,5	9393,7	10505,4	10079,9	12429,7
C	5262,5	6756,2	6996,9	4584,4	4413,6	5275,4	5481,8	4068,2	4523,6
D	7084,2	8078,1	9069,0	5625,7	5794,7	7182,9	7484,3	6783,3	6655,6
E	6819,0	8462,2	9572,1	5512,5	4145,0	5843,4	7125,2	6351,0	7540,3
F	6001,6	8585,2	10658,4	5449,0	3002,9	4418,0	4507,8	5003,3	6388,1

A – az ország összes önkormányzata, B – Budapest, C – megyeszékhelyek, D – megyeszékhelyen kívüli városok, E – 1000 főnél nagyobb községek, F – 1000 főnél kisebb községek, (a megyei önkormányzatok esetében nem lehet egyértelmű népeségismét megadni, ezért nem szerepel a táblázatban az egy főre jutó érték), átlag – az 1993–2000 közötti évek átlaga,

Forrás: BM 1994, BM 1995, BM 1996, BM 1997, BM 1998, BM 1999, BM 2000, BM 2001

3. táblázat Az önkormányzatok fejlesztési kiadásainak megoszlása (%) ágazatok szerint (az 1993–2000 közötti évek átlaga, 1993-as árakon számolva a beruházási árindexet felhasználva)

	A	B	C	D	E	F	G
mezőgazdaság	0,4	0,0	0,7	0,2	0,4	0,2	0,4
lakás	0,6	0,0	0,1	1,8	0,9	0,4	0,5
út és járdák	6,5	0,1	15,4	4,8	4,6	3,4	5,3
közmuvek ¹	25,5	6,4	10,3	19,1	22,8	48,9	37,3
közlekedés-szállítás	4,2	0,1	11,3	2,7	2,1	2,1	2,6
igazgatás	28,0	8,7	27,2	32,6	34,6	26,5	30,1
oktatás	8,5	6,6	7,4	16,1	9,5	6,4	6,4
egészségügy és szociális ellátás	14,1	65,0	13,5	6,6	15,3	2,0	2,6
környezetvédelem ²	5,1	4,7	4,8	4,8	4,3	5,5	9,1
kultúra és szórakozás	3,2	6,8	5,5	4,8	1,7	1,0	1,7
egyéb	3,9	1,5	3,8	6,4	3,8	3,6	4,1
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A – az ország összes önkormányzata, B – megyei önkormányzatok, C – Budapest, D – megyeszékhelyek, E – megyeszékhelyen kívüli városok, F – 1.000 főnél nagyobb községek, G – 1000 főnél kisebb községek; 1 – víz, szennyvíz, telefon, világítás, gáz; 2 – településcisztaság, hulladékkezelés

Forrás: BM 1994, BM 1995, BM 1996, BM 1997, BM 1998, BM 1999, BM 2000, BM 2001

4. táblázat Az önkormányzatok közműfejlesztési kiadásainak megoszlása
(%, az 1993–2000 közötti évek átlaga, 1993-as árakon számolva a beruházási árindexet felhasználva)

	A	B	C	D	E	F	G
világítás	1,9	0,0	1,4	3,8	3,7	1,1	1,3
víz	12,0	72,0	24,7	12,4	8,5	6,5	22,5
sztennyvíz	76,1	24,6	73,5	79,8	78,0	81,1	55,1
gáz	9,2	3,4	0,3	4,0	9,1	10,2	20,2
telefon	0,8	0,0	0,2	0,0	0,7	1,2	1,0
közmű	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A – az ország összes önkormányzata, B – megyei önkormányzatok, C – Budapest, D – megyeszékhelyek, E – megyeszékhelyen kívüli városok, F – 1.000 főnél nagyobb községek, G – 1000 főnél kisebb községek;

Forrás: BM 1994, BM 1995, BM 1996, BM 1997, BM 1998, BM 1999, BM 2000, BM 2001

5. táblázat Az egyes települések infrastrukturális ellátottságának fejlődése
az 1990-es évtizedben

	Budapest	megye- székhelyek	megyeszékhelye- ken kívüli városok	1000 főnél nagyobb községek	1000 főnél kisebb községek
1993. december 31.					
A	4.312,4	6.359,6	14.281,5	23.449,0	7.615,8
B	4.009,3	4.821,0	6.480,9	2.687,5	446,6
C	212.000	723.000	673.276	71.971	5.974
D	98,2	96,8	88,7	78,4	72,7
E	89,4	73,9	40,7	3,6	0,9
F	83,6	73,6	49,7	28,7	8,2
2000. december 31.					
A	4.404,1	6.950,6	16.696,8	23.918,3	19.446,7
B	4.572,7	5.843,0	10.670,6	7.193,0	1.183,4
C	300.000	858.275	764.529	390.109	20.537
D	99,3	96,8	91,4	88,0	83,6
E	84,9	77,3	48,3	19,1	8,6
F	78,8	78,3	67,3	58,0	34,3

A – ivóvízhálózat hossza (km), B – közcseratornahálózat hossza (km), C – kiépített szennyvíztisztító-telep kapacitás (m³/nap), D - ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%), E – szennyvízcseratorna-hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%), F - gázellátásba bekapcsolt lakások aránya (%)

Forrás: BM 1994, BM 2001

6. táblázat Az önkormányzatok egészségügyi-szociális fejlesztési kiadásainak megoszlása (% az 1993–2000 közötti évek átlaga, 1993-as árakon számolva a beruházási árindexet felhasználva)

	A	B	C	D	E	F	G
bölcsőde	0,4	0,0	0,6	1,8	0,4	0,4	0,0
fekvőbeteg-ellátás	67,6	81,1	59,3	38,3	71,9	0,3	0,8
járóbeteg-ellátás	9,3	2,4	9,4	22,8	9,9	51,1	38,7
szociális ellátás	17,6	14,2	23,2	27,4	11,4	39,2	54,2
egyéb	5,2	2,4	7,4	9,7	6,3	9,0	6,3
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A – az ország összes önkormányzata, B – megyei önkormányzatok, C – Budapest, D – megyeszékhelyek, E – megyeszékhelyen kívüli városok, F – 1000 főnél nagyobb községek, G – 1000 főnél kisebb községek;

Forrás: BM 1994, BM 1995, BM 1996, BM 1997, BM 1998, BM 1999, BM 2000, BM 2001

7. táblázat A központi költségvetésből kapott források aránya (%) az önkormányzatok fejlesztési-beruházási célra történő kiadási összegéből (az 1993–2000 közötti évek átlaga, 1993-as árakon a beruházási árindexet felhasználva)

	az ország összes önkormányzata	Budapest	megyei önkormányzatok	megye-mékhelyek	megye-mékhelyeken kívüli városok	1000 főnél nagyobb községek	1000 főnél kisebb községek
A	11,40	7,91	9,75	8,97	11,06	16,33	18,79
B	10,26	5,34	61,51	2,67	11,73	1,18	0,87
C	12,19	4,33	6,35	7,42	10,67	22,58	23,32
D	2,18	0,00	0,61	0,36	2,72	3,82	7,76
E	1,13	0,09	0,77	0,45	0,99	2,02	4,04
F	37,17	17,68	79,00	19,88	37,17	43,92	34,77

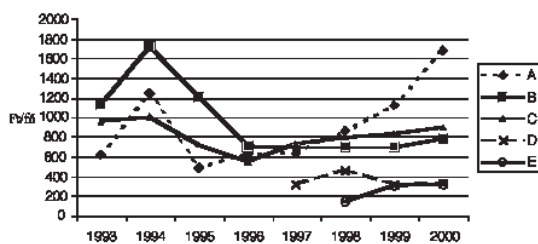
A – felhalmozási célú pénzvétél az államháztartáson belülről, B – címzett támogatás, C – célrámogatás, D – területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatás (1996-tól létezik, a megyei területfejlesztési tanácsok osztják szét a pályázók között), E – céljelleget decentralizált támogatás (1998-tól létezik, a megyei területfejlesztési tanácsok osztják szét a pályázók között), F – teljes állami támogatás
 Forrás: BM 1994, BM 1995, BM 1996, BM 1997, BM 1998, BM 1999, BM 2000, BM 2001

SZJA közvetlenül a településre visszajutó része, hitelfelvétel, lakossági pénzek bevonása) is hozzájárulni a beruházáshoz.

A központi költségvetés a legnagyobb arányban a megyei önkormányzatok fejlesztéseit-beruházásait támogatta, ami két egymással szorosan összefüggő dologgal magyarázható. Egyrészt a megyei önkormányzatok fejlesztéseinek jelentős része térségi jellegű volt, illetve az egészségügyhöz kötődött (3. táblázat), másrészt az ezeket a fejlesztéseket finanszírozó címzett támogatásoknál igen magas (gyakran 80–90%) az állami támogatás aránya. A támogatások arányát tekintve a máso-

Az önkormányzatok a beruházásaikat időben természetesen nem egyenletesen hajtották végre (1. és 2. táblázat), és a tapasztalható szabályszerű hullámmozgás véleményem szerint szoros összefüggést mutat a választási ciklusokkal: mind az 1994-es, mind pedig az 1998-as évet az átlagnál magasabb értékek jellemezték. Ennek hátterében minden valószínűség szerint az áll, hogy az önkormányzatok vezetősége – újraválasztásuk érdekében – főleg ezekre az évekre igyekezett összpontosítani a beruházások befejezését. A fenti trend alól kivételt csak 1998-ban az 1000 fő alatti községek és a százalékos értékek alapján a megyei önkormányzatok mutatnak. Az eltérés az általános tendenciától véleményem szerint azzal magyarázható, hogy a fejlesztések ennél a két önkormányzat-típustól függtek a legnagyobb mértékben az állami támogatásoktól (7. táblázat), azoknál pedig csak az évtized végétől (és nem 1998-ban) következett be emelkedés (1. ábra).

1. ábra Az önkormányzati beruházásokhoz biztosított állami támogatások alakulása az 1990-es évtizedben (Ft/fő, az egyes évek adatai 1993-as árakra vannak átszámolva a beruházási árindex figyelembevételével)

A – felhalmozási célú pénzvétél az államháztartáson belülről, B – címzett támogatás, C – célrámogatás, D – területi kiegyenlítést szolgáló fejlesztési célú támogatás, E – céljelleget decentralizált támogatás

dik és harmadik helyet a községek két csoportja foglalja el, amely – figyelembe véve gyenge anyagi helyzetüket – nem meglepő dolog. Körükben az állami támogatás zömében két formában érkezett: a céltámogatások keretében, illetve az államháztartáson belüli felhalmozási célú pénzvétel formájában (pl. elkülönített állami pénzalapoktól). Sajnálatos tény ugyanakkor az is, hogy napjainkban ezen települések a szükséges saját erőforrást már egyre nehezebben tudják előteremteni, így mind több támogatás ragad benn a rendszerben. A másik végetlet Budapest és a megyeszékhelyek alkotják, ahol az önkormányzatoknak a legnagyobb arányban kellett saját forrásból finanszírozni a fejlesztéseket.

A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta

Források

- Belügyminisztérium, 1994. Az önkormányzatok ellátottságának főbb pénzügyi és naturális mutatói, 1993
- Belügyminisztérium, 1995. Az önkormányzatok főbb pénzügyi, ellátottsági mutatói és ingatlanvagyon kataszter adatai, 1994
- Belügyminisztérium, 1996. Az önkormányzatok főbb pénzügyi, ellátottsági mutatói és ingatlanvagyon kataszter adatai, 1995
- Belügyminisztérium, 1997. Az önkormányzatok főbb pénzügyi, ellátottsági mutatói és ingatlanvagyon kataszter adatai, 1996
- Belügyminisztérium, 1998. Az önkormányzatok főbb pénzügyi, ellátottsági mutatói és ingatlanvagyon-kataszter adatai, 1997
- Belügyminisztérium, 1999. Az önkormányzatok főbb pénzügyi, ellátottsági mutatói és ingatlanvagyon-kataszter adatai, 1999
- Belügyminisztérium, 2000. Az önkormányzatok főbb pénzügyi, ellátottsági mutatói és ingatlanvagyon-kataszter adatai, 2000
- Belügyminisztérium, 2001. Az önkormányzatok főbb pénzügyi, ellátottsági mutatói és ingatlanvagyon-kataszter adatai, 2000

FALUFELÚJÍTÁS MAGYARORSZÁGON

Magyarországot fősztályom, az FVM Terület- és Településrendezési Főosztálya képviseli az Európai Vidékfejlesztési és Falufelújítási Munkaközösségben. Idén tavasszal felhívást intéztünk a megyei főépítészekhez annak érdekében, hogy a mun-

gak falvainak fennmaradását és megerősödését szolgálják. Ennek a törekvésnek szellemében részesült elismerésben 1994-ben Kapolcs, Vigántpetend településsel együtt. A nemzetközi zsűri az indoklásában kiemelte: „egy budapesti művészekből álló társaság a plébánossal együtt létrehozott fáradozását érdekében 1988 óta tett.” Ennek a tevékenységnek eredményeként – Márta István és Barátai – művészek köréből szerveződött Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet (2001. március 14-én) Pro Régió-díjat vehetett át. Az indoklásban szerepel, hogy „a díjat nemcsak a kistérség fejlesztésében végzett kiemelkedő munkásságáért, hanem a Völgy kulturális és gazdasági talpra állításáért” kapták a szervezők, az Új Színház és a Művészetek Völgye Fesztivál megrendezéséért. Nagyon helyesen ismerte fel a Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet azt a ténytet, hogy a vidékfejlesztés az az átfogó keret, amiben a saját kulturális elképzeléseik érvényesülni tudnak.

Magyarország települései közül mindig akadt olyan, ahol a nemzetközi versenyen bemutathatóak voltak a falufelújítás terén elért eredményeik. A munkaközösség nemzetközi zsűrije szigorú szempontok alapján vizsgálja a pályázó településen elért és komplex módon megteremtett műszaki, építészeti eredményeken túl, a társadalmi, gazdasági és kulturális újraéledést is.

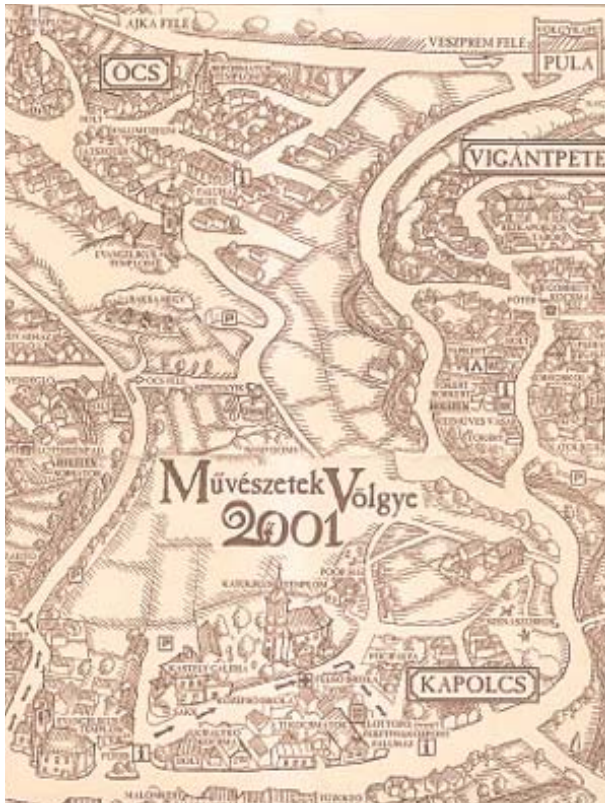
Magyarország díjazott települései a következők voltak: 1990-ben Györköny, 1992-ben Szanticska, 1994-ben Kapolcs. 1996-ban már két magyarországi település vehette át megtisztelő kitüntetését az eredményhirdetésen: Pusztamérges és Bük. *Fazakas Pétert, a hazai falufelújítási mozgalom szervezőjét* dicséri az 1995-ös esemény (is), hogy Vas megye Magyarországtól külön, saját jogon lett tagja a munkaközösségnek, s mint ilyen, a pályázatra külön nevezhetette be Bük községet. 1998-ban a Somogydöröcske községben elért teljesítmények lettek díjazva. 2000-ben Szalkszentmárton és Szentgyörgyvölgy (Vas megye felvállalásában) részesült díjazásban. Az *Európai Falufelújítási Díj* pályázat megrendezésével is, a munkaközösség az Agenda 21-gyel összhangban megfogalmazott céljait kívánja közismertté tenni a vidékfejlesztéssel és a falufelújítással érintett szervezetek számára.

A falufelújítás olyan példaértékű tevékenységeket és kezdeményezéseket foglal magában, amelyek a vidéki térsé-

gek falvainak fennmaradását és megerősödését szolgálják. Ennek a törekvésnek szellemében részesült elismerésben 1994-ben Kapolcs, Vigántpetend településsel együtt. A nemzetközi zsűri az indoklásában kiemelte: „egy budapesti művészekből álló társaság a plébánossal együtt létrehozott fáradozását érdekében 1988 óta tett.” Ennek a tevékenységnek eredményeként – Márta István és Barátai – művészek köréből szerveződött Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet (2001. március 14-én) Pro Régió-díjat vehetett át. Az indoklásban szerepel, hogy „a díjat nemcsak a kistérség fejlesztésében végzett kiemelkedő munkásságáért, hanem a Völgy kulturális és gazdasági talpra állításáért” kapták a szervezők, az Új Színház és a Művészetek Völgye Fesztivál megrendezéséért. Nagyon helyesen ismerte fel a Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet azt a ténytet, hogy a vidékfejlesztés az az átfogó keret, amiben a saját kulturális elképzeléseik érvényesülni tudnak.

Felkeltette érdeklődésemet a fesztivál, mivel 1999 óta foglalkozom a magyarországi falufelújítással, konkrétan az Európai Vidékfejlesztési és Falufelújítási Munkaközösség ajánlásai

alapján. Kíváncsi lettem arra, hogy szakmai szemmel, mi látható a térségben a vidék- és területfejlesztésből, a terület- és településrendezés elemeiből.

Lássuk az előzményeket: A mára hagyományossá váló, 13. alkalommal megrendezésre kerülő, Közép-Európa egyik legmagasabb művészetalálkozója Balaton-felvidéken a fesztivál. Kapolcs, a 468 lélekszámú kis Veszprém megyei falu a szomszédos 204 lakosú Vigántpetenddel együtt rendezte meg először a *Művészetek Völgye Fesztivál*-nak elkeresztelt kulturális eseményt.

Mára az események helyszínéeként más környező falvak is felsorakoztak, nevezetesen: Monostorapáti, Taliándörögd és Ócs. A falvak lakossága Monostorapátiban a legmagasabb, itt 1194-en élnek, Taliándörögdön 742-en, míg Ócs község lélekszáma 245 fő.

Idén nyáron a fesztivál tíz napja alatt a települések utcáit, tereit és telkeit közel harmincezren látogatták meg.

Jöttek autóval, busszal és gyalog, hátzissákkal és sátorral.

Voltak, akik csak egy-egy előadásra érkeztek, és voltak, akik a szomszédos települések üdülőiből utaztak át naponta, de a többség a Völgyben igyekezett szálláshelyet találni magának.

A fesztivál ideje alatt óriási mozgás, jövés-menés, forgalom alakult ki. A nézelődőkről a korábbi tapasztalatok alapján gondoskodtak a szervezők, akik a helyi lakosok közül verbuválódtak, így néhány napra munkalehetőséget szerezve. Az öt település összességében 3053 lakosa közül 450-en kaptak munkát a rendezvényeken. Az érdeklődők hada a 40 helyszínen közel 250 programban 2500 művésznek tapsolhatott a rég nem használt malmokban, száraz patakpartokon, gyönyörű domboldalokon felállított szabadtéri teátrumokban. A nagyérdemű közönség kitűnően érezhette magát a 40 helyszínen fellépő 2500 hazai művész 14 színházi produkcióján, a 60 komoly- és dzsesszzenei koncerten, a temérdek gyermekprogramon, játsszó- és táncházakban, a báb- és utcaszínházak előadásain, a 70 kiállításon. Felsorolni sok lenne a fellépő nemzetközi művészeket.

Az öt település háromezer lakosa toleráns és barátságos volt a tömeggel szemben. Igyekeztek a saját érdeküket is nézni, ezért az egymás melletti telkek tulajdonosai előkertjeikben sok asztalt és padot elhelyezve, sörözőt-borozót nyitottak. A hagyományos lacikonyhákat felváltották a mostanában divatos gyros- és pizzasütődék, melyek kicsit idegenek a magyar vendéglátás elemeitől.

Aggódva és félve említem meg, hogy vajon mi történik ezekkel az étel- és italárúsító és -fogyasztó helyekkel az év többi 352 napján? Mi lesz az év folyamán a fixen megépített ital- és ételpultokkal, sütő- és előkészítő berendezésekkel a házak portáin, kertjeiben? Kerül-e megrendezésre másfajta, hasonló, nagy-

szabású érdeklődést kiváltó esemény az év további részén?

Hasonlóan megoldandó gondként merül fel az is, hogy a portákon a Balaton-felvidéken megszokott virágoskertek helyett, füves területeket gondolnak, biztosítva ezzel annak lehetőségét, hogy a 10 nap alatt a jól fizető sátorhelykeresletet kihasználhassák.

Nézelődés közben azon is elgondolkodtam, hogy hova kerültek a hagyományos funkciójú melléképületek, mint például a fészerek, a tüzelőtárolók, a zöldségvermek, terménytárolók, a tyúk- és malacólak? Ezekben a melléképületekben főző- és étkező-, valamint zuhany- és WC-helyiségek létesültek. A falvak hagyományos épülettípusai nemigen alkalmasak a kiállítások, játszótérházak és étel-ital-árusítóhelyek igényeinek kielégítésére.

Az érdekes művészeti előadások, különleges programok, a reggeltől kora estig tartó rangos művésztalálkozók kissé feledtették velem azt a fontos tény, hogy a kis településeken élőknek nem egy rövid időszakra szorítózkodó tumultust kell kiszolgálniuk. Egy településen az év minden napján olyan munkalehetőségek kellenek, amelyek az életfeltételeket biztosítják, és a helyben dolgozás problémáját megoldják.

A hőmpolygó tömeg útbaigazítása, a kigyózó kocsisor terelgetése, a kulturális „happening” kiszolgálása azonban nem képes az elnéptelenedő településeket életre kelteni.

A falvak hagyományos körülmények között kialakult településszerkezete és úthálózata nem alkalmas a nagy forgalom levezetésére, a tömegre nincsenek felkészülve, már csak azért sem, mivel a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Terve Térségi Szerkezeti Tervében ennek a Tapolca várost

Nagyvássonnyal összekötő 7301. jelű útvonalnak fontos szerep jutott a tóparttal párhuzamos, a háttérterületek felé eltolt fejlesztési vonalak kialakításában, a forgalom kiváltásában.

A partra merőleges irányú – azaz a jelenlegi 7301. jelű összekötő út, a tervek szerint a 77. számú veszprém–kesztelyi főút és a vízparti települések közötti – közlekedés zavartalan megteremtését fogja biztosítani, a Balaton-felvidéket átszövő egyik csatlakozó útjaként. A vízparti településeket elkerülő átmenő forgalom itt, a Művészetek Völgyében fog megjelenni. A döntő változást hozó fejlesztésnek be kell fogadnia és meg kell oldania a térség jelenlegi közlekedési gondjain kívül a helyi gondokat is. Hiszen a fesztivál ideje alatt a Völgyben hiányoztak a jól működő parkolók, bár valóban türelmesebbek és megértőbbek voltak a látogatók, mint az ilyen esetben szokásos. (Az árnyoldalak mellett a fesztivál sikerének könyvelhető el, hogy Taliándörögd és Öcs között aszfaltos út épült ki.) A szép tájak és a jó programok között nyugodtabban várakoztak a lassú ütemben haladó autókban, buszokban. Hiszen jól tudták, hogy érdekes és értékes élményekkel gazdagodnak a Művészetek Völgye Fesztiválján.

Haza felé menet arra gondoltam, hogy a falufelújítás mégiscsak a vidék tárgyi és szellemi örökségének megőrzése és védelme a mai életfeltételek biztosítása mellett, aminek a kulturális rendezvények sokasága szükséges összetevője és követhető példája is lehet.

Irodalom: Orosz Bálint: A falufelújítás osztrák példái építés szemmel, Falu Város Régió, 1999/10. szám 13.p.

BESZÉLGETÉS DR. SZENDRŐ PÉTERREL, A SZENT ISTVÁN EGYETEM REKTORÁVAL

A magyar felsőoktatásban napjainkban felgyorsultak az események. Egyetemek jönnek létre, mások átalakulnak, ember legyen a talpán, aki kiismeri magát ezek között a folyamatok között. Az egyik ilyen jelentős esemény a Szent István Egyetem létrejötte volt. Nemcsak mennyiségileg lett az ország legnagyobb egyeteme, hanem egy új szellemi központ alakult, új célokkal, új lehetőségekkel, új szerkezettel.

Hogy mi is a válasz az előbbieken alapján felmerülő kérdésekre, arról dr. Szendrő Péter, a Szent István Egyetem rektora beszélt.

Hogyan jött létre a Szent István Egyetem?

Az egyetem születési folyamatának ismeréséhez hozzátartozik a parlamenti döntés a magyar felsőoktatás integrációjáról. Sok új egyetem született, de összességében kevesebb lett, mint ahány működött eddig. Több fontos cél szolgálatában született meg ez a határozat. Elsősorban a nagyobb szellemi központok létrehozását tartották szem előtt. Emellett hatékony belső mobilitású, jobb gazdasági feltételekkel, és az universitas jellegét jobban kidomborítva, több szakkal működő intézményeket szerettek volna létrehozni. Ez megegyezik a kor követelményével, ami a nagy intézményeknek kedvez. Ez nem azt jelenti, hogy a kisebb intézmények nem jók, pusztán más a szerepük. Szükség volt a szétaprózott részek összefogására, a megoldás kényszerre a levegőben volt. A Szent István Egyetem így egy hosszabb távú folyamat részeként, öt jogelőd intézményből jött létre.

Milyen az egyetem felépítése és a működési rendszere?

Az öt intézmény, amelyből a Szent István Egyetem létrejött, az Állatorvos Tudományi Egyetem, a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem, az Ybl Mik-

lós Műszaki Főiskola, és a Jászberényi Tanítóképző Főiskola. Öt nagy hagyományú intézmény, hat helyszínen, az ország központi régióját körülvevő 80 km sugarú körben működik. Az egyetemnek összesen tíz kara van, hét egyetemi kar és három főiskolai kar működik, 40 alap-

szakkal. Összekapcsolja őket a közös irányítás, ennek a központja Gödöllő. Bár területileg inhomogén – ez hat oktatási helyszínt jelent – mégis van egy közös cél, az agrárium és a vidék fejlődése, ami szoros kapocsként van jelen.

Ha számszerűleg tekintjük a felépítését, akkor ez egy 27 000 diákkal, 1000 oktatóval, 2000 segéderővel rendelkező egyetem, az ország legnagyobb létszámú ilyen intézménye. Tízezer diák államilag finanszírozott oktatásban vesz részt, tizenhét ezer pedig fizetős képzésre jár. Hatszáz doktoranduszunk van, akik a három előd egyetem összesen tíz különböző tudományágban működő doktori iskolájában törekednek PhD fokozat elérésére.

Milyenek a célkitűzések, irányelvek az oktatásban?

A cél, egy agrár- és vidékfejlesztési szellemi központ létrehozása. Hosszabb távra tekintve, helye van egy ilyen egyetemnek. Egyesek szerint Magyarországon háromból kettő, mások szerint ötből három ember kötődik a magyar vidékhez, ott lakik, abból él, ott dolgozik, vagy oda köti az ifjúsága. Nemzetpolitikai érdek, hogy a vidéki megélhetést, a környezet védelmét, fejlesztését támogassuk, döntő kérdés, hogy van-e ennek jövője. Emellett a hungarikumok, a versenyképes, minőségi magyar termékek iparának támogatása ugyanolyan fontos. Jól átgondolt érdekünk, hogy a népesség jelentős részét foglalkoztató vidék szellemi infrastruktúrája átfogó koncepció mentén termelődjön újjá. Ennek egyik bázisa lehet a Szent István Egyetem.

Sok más városi szerveződésű egyetemen, mint például Debrecenben, Sopronban, Szegeden is vannak olyan karok, amelyek a vidékhez kötődnek. A Szent István Egyetemnek azonban rendező elve a vidékhez való kötődés; nem a területi együttélés, hanem inkább a szakmában való összekapcsolódás. A különböző szakoknak – mint például az állatorvosi, a tanító, a művelődésszervező, a közigazdász vagy a turisztika – megvan a maguk szerepe, kötődése a vidékhez, miként a többi harmincötnek is. Nem kétséges, hogy mennyire szüksége van a vidéknek a diplomás szakemberekre, tehát az egyetem jövője sem kétséges.

Beszélnünk kell az információs társadalomról is, vagy inkább mostanában már a tudás társadalomról. A tudás nem más, mint humanizált információ, amiből újabb tudást lehet

alkotni. Ehhez alkotó emberek kellene, akik új világot tudnak létrehozni. Az idáig vezető út hosszú, általános emberi értékekre is épít, mert az erkölcsi értékekkel bíró személyiség ugyanolyan fontos, mint a megfelelő szakmai ismerettel rendelkező. A Szent István Egyetem fontosnak tartja mindkettőt, mert csak azok lesznek a XXI. század alkotó értelmisége, akik jól felkészültek, emberségben gazdagok és adakozóak, valamint tevékeny együttműködésben tudnak élni a közösséggel, amelynek vezetői is.

Mint rektor, mi a hitvallása?

Úgy gondolom, hogy a rektorság csodálatos vállalkozás. Ugyanakkor, összehangolt, együttműködésből fakadó, óriási felelősség. Nem vállaltam volna, ha nem érzem magam mellett a jogelőd intézmények nagyon felelősségteljes gondolkodását. Személyes céljaim egybeesnek az egyetem érdekeinek szolgálatával.

Nagy kihívásnak tartom a globalizációt. Igaz a mondás, miszerint gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan. Európa és Magyarország is elvész, ha ezt nem vesszük komolyan. Vonatkozik ez kicsiben az egyetem munkájára is: hagyományok, kultúra, a jogelőd intézményi intellektuális mikroklima, specializáció, a már meglévő értékekre épülő képzési kínálat bővítése.

Egyesek szerint felsőoktatási túlképzés folyik az agráriumban. Véleményem szerint viszont nemzetstratégiai kérdés, hogy a tízezerrel nyugdíjba vonuló agronómusok helyett, táj-

ban, környezetben, ökológiában is gondolkodó új szakemberek legyenek otthon a vidéken. A vidékfejlesztés egy újonnan született fogalom és egyre jobban jelen kell lennie a vidéken. Ettől válik majd a magyar vidék alkalmassá a továbbélésre, továbbá az ezen a területen újonnan jelentkező feladatok megoldására, az európai uniós csatlakozásra.

Ön szerint mennyire zajlik majd zökkenésmentesen egy ilyen generációváltás a vidéken, hiszen minden ember és minden közösség jobban ragaszkodik a megszokott formákhoz?

Véleményem szerint a változás elkerülhetetlen. Erre több okból is sor fog kerülni. Egyrészt az idő előrehaladtával törvényszerűen kieserülődnek majd azok az emberek, akik a vidék szempontjából meghatározó pozícióban vannak. Ennél azonban sokkal gyorsabban be kell látni azt, hogy egyszerűen szükség van az ökoszociális piacgazdaság új szemléletére s főként gyakorlatára. Ebben az új szemléletben kell az új generációknak felnőni, így kell oktatni őket. A Szent István Egyetem ezt a célt szeretné szolgálni.

Milyen a kapcsolat a piaccal?

A piaccal való kapcsolatot kétféleképpen kell értelmezni. Egyrészt, a hallgatók milyen mértékben érdeklődnek a pálya iránt, másrészt, a munkáltatók hogyan érdeklődnek a végzettjeink után. A XXI. században változóban van a sikeres karrier feltételrendszere is. Ritka, hogy valaki a képességének megfelelő szakirányban dolgozik egész életében. Folyamatosan tanulni kell, és tudni kell váltani. Az egyetemnek pedig hozzá kell segítenie az alapintelligenciához, szakmai tudáshoz, illetve azt a készséget kell kifejlesztenie, hogy különböző szituációkban minél jobban feltalálja magát a volt diák. A gödöllői diák – erről tudok részletesebben szólni, hiszen ilyen irányú Szent István Egyetem-i tapasztalatok még nincsenek – elsősorban azért kelendőbb, mert megvan benne ez a fajta rugalmasság. Például a gépészek esetében a mi hallgatóink ugyanazt vagy nagyon hasonlóan tanulnak, mint társaik a BME-n, vagy Miskolcon, de sokkal külterjesebb viszonyok között kellett talpon maradniuk. Ez adott későbbi erő és mobilitást.

Összefoglalva tehát a szakmai tudás, az általános műveltség, a hivatástudat, a rugalmasság és az önképzés felvállalása az, amivel a mai szakembernek rendelkeznie kell, mert csak akkor alkalmazza őt a piac, ha ilyen. Ahhoz pedig, hogy ilyené tudjon válni, a képzésnek is ezekhez a követelményekhez kell alkalmazkodnia. Jó példa, hogy napjainkban rengeteg információ ér minden embert, de a feldolgozási idő ugyanannyi, mint száz évvel ezelőtt. A megfelelő információ megtalálásához, kiválasztásához, kell egy fajta kultúra. Tehát többek között az információ humanizálásának módját is meg kell tanítani a felsőoktatási intézményeknek. Ezenkívül a naprakészség és a gyakorlat az, ami még nélkülözhetetlen a jó munkacsoport felsőfokú kiképzéséhez.

Mi a jövőbeli víziója 10 vagy 50 év múlva a Szent István Egyeterről?

Amikor megkaptam a megbízatást a Szent István Egyetem rektori posztjára, már akkor úgy gondoltam, hogy az egyetemet csak egyetértésben lehet vezetni, vagyis mindenkinek a véleménye számít. Azóta csak erősödött bennem ez a meggyőződés. Éppen ezért, fontosnak tartottam, hogy egy körlevélben

megkérdezzem mind az ezer tanár és kutató munkatársamat, hogy hogyan gondolkodnak a Szent István Egyetem jövőjéről. A visszaérkezett elképzelések többsége helyet kap egyetemünk fejlesztési tervében.

Elképzelésem egy gödöllői Szent István Egyetemváros. Ez megvalósítható vízió. Európa legnagyobb és legkorszerűbb agrár- és vidékfejlesztési egyeteme. Központja és súlypontja a gödöllői egyetemi városrész, a Szent István Egyetemváros, legalább 2500 személyes, emberközpontú, tíz-húsz férőhelyes, közösségi helyiségekkel is komfortosított, kertes házakból álló kollégiumi faluval, legalább háromszáz fő olvasótermi férőhelyes, multimédiás könyvtárral, informatikai központtal, nyelvi képző- és vizsgáztató centrummal, sport- és kulturális szolgáltatásokkal, a harmincezer hallgatóra méretezett Szent István Egyetem egy időben Gödöllőn tanuló, mintegy egyharmadának befogadására. Az új egyetem jogelőd intézményi éltető gyökereit Budapesten, Gyöngyösön, Jászberényben, Kompolton és Üllőn is megtartaná, fejlődne, de felesleges kapacitásaitól és párhuzamosságaitól megszabadulva, gazdaságosan működő, hagyományait megőrző, korszerű megintézménnyé válhat. Remélem, hogy 2012-ben olimpiát rendezünk, és Gödöllő lehet a kardvívásnak, az öttusának és az atlétikának az olimpiai faluja. A többcélú kihasználhatóság reálisá teheti a nagyberuházás finanszírozását. Az új egyetemi városban nem karokat, hanem tudásközpontokat hoznánk létre, és e köré rendeződnének a szakok, képzések, tudományos és gyakorlati műhelyek. Ez a működési rendszer biztosítja, hogy a Szent István Egyetem sokkal gazdaságosabb legyen és sokkal dinamikusabban fejlődjön. Ami a közlekedést illeti, Budapest és Gödöllő távolsága problémát jelenthet, de azt hiszem, hogy az évtized végére már a két város a terjeszkedés és közlekedésfejlesztés eredményeképpen nagymértékben közelebb kerül egymáshoz.

Jelenleg a körvonalakon dolgozunk, sokakat meg kell győzni, többek között kormányzati akarat is kell és főleg anyagi támogatás. Az egyetem mostani helyzete elég nehéz. A növekvő hallgatói érdeklődés és a növekvő létszám nehezebbé teszi az oktatást, és változatlan államilag finanszírozott hallgatói létszám mellett és fizetőképes költségtérítéssel nem kompenzálható anyagi többletterheket is ró ránk. Emellett viszont örülünk a sok diáknak, mert a tudás társadalmát kell felépítenünk. Mi önerőből azonban legfeljebb küzdeni tudunk és a szellemi tőkét biztosítani. Fontos ez is, hiszen az egyetem nem más, mint az elhivatott és tehetséges tanárok és szintén tehetséges és szorgalmas diákok közös köztársasága, de ez nem elegetendő.

Ebben az új helyzetben egyenlő esélyekkel bírnak korábban más jellegű és más kaliberű intézmények. Létrejöhete-e a megfelelő mértékű kommunikáció a karok között?

A jobb kommunikáció érdekében a múlt évben első lépésként létrehoztunk nyolc karközi tudományos műhelyt, ahol azok a tanszékek, intézetek dolgoznak együtt, amelyeknek vannak közös vagy egymásra építhető témáik. Ezek szervezeti kény-

szer nélkül tanulják meg az együttműködés számukra leggyömböcsözőbb formáit. Sajátosan különleges lehetőség ez, ahol az egyetemen belül nem a rivalizálásnak, hanem az együttműködésnek kell érvényesülnie. Következő fejlesztési lépésként, függetlenül a kari struktúrától, hat tudásközpontot képelek el felépíteni, amelyek az oktatás, a kutatás, a laborok önálló vállalkozása alapján működnek majd együtt. Ez a hat központ a természettudományok, a társadalomtudományok, a környezettudományok, a műszaki tudományok, az élelmiszer- és táplálkozástudomány és az állategészség-tudomány köré szerveződik majd.

Milyenek a Szent István Egyetem nemzetközi kapcsolatai?

A Szent István Egyetem szerencsés helyzetben van ebből a szempontból, mivel a jogelőd intézményeknek jó kapcsolatrendszerük volt. Arra törekszünk, hogy ezt a kapcsolatrendszert felélénkítsük, aktívvá tegyük és felajánljuk más karoknak is. Ötven országgal van érvényes szerződésünk. Valójában azonban a szerződés nem számít. Az emberek szakmai kapcsolata a lényeges, ami formálisan nem működik. Én nem vagyok híve a tudományos turizmusnak. A tanári kar tekintetében a konkrét munkakapcsolatok pártján állok, mint például a vendégprofesszorság, közös kutatási programok, pályázatok, publikációk. Mindezek segítője lehet a tudományos turizmus, de nem lehet célja. Ez az egyik szempont, a másik pedig a hallgatói mobilitás segítése, mert a felnőtt nemzedékek akkor tudnak Európában gondolkodni, ha nemcsak kulturális szinten, hanem szakmailag is megélik tartalmas, akár egész életre szóló, gyümölcsöző kapcsolataikat. A következő nemzedék pedig úgy fog felnőni, hogy tudja, ki, mivel, hol és milyen színvonalon foglalkozik.

Folyamatosan közeledünk az Európai Unió felé. Hogyan látja összeegyeztethetőnek az újonnan fellépő tantervi igényeket és a jelenlegi helyzetet?

Szerintem a tanterveket mindig is az egyetememes szakmai értékek befolyásolták. Jól néznénk ki, ha a határok nem lennének már ebből a szempontból rég nyitottak. Minden felsőoktatási intézménynek egyéni felelőssége a világszínvonal biztosítása. A legtöbb magyar gyerekek magyar diploma adatik, és azután a magyar munkaerőpiacon fog dolgozni. Ha nyitott is a világ, az a mi feladatunk, hogy a magyar piac ne legyen más, mint a nemzetközi piac, hordozza egyéni sajátosságait, de színvonal kérdésében állja meg a helyét bármilyen összehasonlításban. A mobilitás, az oda-vissza áramlás nagyon fontos, és bár előfordulhat, hogy a tantárgyak struktúráját ez átrendezi, de ettől nem kell megijedni. Hiszen ha magát az egyetem nevét lefordítjuk, universitas, máris jobban megértjük, hogy nyitottak a határok. Hogyha pedig a diák mozog és a tanerő is ide-oda áramlik, akkor bízom benne, hogy a tanterv csak jobbá, a képzés pedig hatékonyabbá válik.

EL TRIBUNAL DE LAS AGUAS DE LA VEGA DE VALENCIA

A spanyolországi Valencia tartománybeli „Vizek Bírósága”

A Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia Európa egyik legrégebbi jogi intézménye. Valencia Spanyolország keleti részén, a mediterrán parton található, száraz, meleg éghajlatú terület, ahol az édesvíz mindig különleges kincsnek számított. A mediterrán éghajlat jellegzetessége, hogy a folyók szélsőségesen ingadozó vízjárásúak, gyakran időszakosak, és az év egy időszakában (télen) nincs is bennük víz.

A Valenciában élők már Hispánia történetének kezdetén megkíséreltek olyan vízgazdálkodási és vízhasználati rendszert bevezetni, amellyel a vízhiány okozta konfliktusok kiküszöbölhetőek, illetve orvosolhatóak. A rómaiak által elkezdett munkára a Córdobai Kalifátus uralkodói, II. Abdelrahman és II. Al Hakem tették fel a koronát, amikor törvényt alkottak a vizekről és azok használatáról. Hódító Jaime hispán uralkodó 1238-ban Valencia kiváltságaként rögzítette a vízgazdálkodás szabályozásának jogát. Ez a mai napig szerepel a spanyol alkotmányban és Valencia autonómia statútumában, az 1985-ös spanyol vízügyi törvény (Ley de Aguas) preambuluma szerint pedig a törvény alkotásakor etalonnak tekintették Valencia vízgazdálkodási rendszerét.

Miben is áll ennek az ősi rendszernek a lényege?

Valencia parti síkságának egyetlen folyója a *Turia*. A Turiából ered 8, úgynevezett „*acequia madre*”, időszakos mellékág, a jobboldalon a *Quart*, a *Benacher-Faitanar*, a *Mislata*, a *Favara* és a *Rovella*, a baloldalon pedig a *Tormos*, a *Mestalla* és a *Rascaña*. Az egyazon „*acequia madre*”-ből öntözött földek minden esetben egy „*Comunidad de Regantes*”-t, öntözőközösséget alkotnak. Az *acequia* vize az öntözőközösség tagjainak tulajdona. A víz és a föld elválaszthatatlanok: aki eladja a földjét, eladja vele a hozzá tartozó vizet is.

Ma már víztározók teszik könnyebbé a gazdálkodók dolgát, de régen megeshetett, hogy a „feljebb” lakóknak még jutott öntözővíz, a „lentebbiekhez” azonban már nem jutott el egy csepp sem. Ennek kiküszöbölésére került a törvénybe az a kitétel is, miszerint a használható vízmennyiséget az *acequia*-ban lévő

víz mennyisége határozza meg, az elosztásnak mindig demokratikusnak és igazságosnak kellett lennie. Úgy jártak (és járnak) el, hogy az első *acequia* kezdeténél mérhető vizet 138 felé osztották, ezeknek a részeknek a neve a *fila*, amely arabul részt jelent az egészből. Ha bő-

vízű volt az *acequia*, a *fila* is „*gruesa*” (bőséges) volt, ha kevés vizet vitt a *Turia*, a *fila* „*delgada*” (sovány, kevéske) maradt.

Ki és miként tartatja be ezeket az ezeréves rendszabályokat?

A *Tribunal de las Aguas*, a *Vizek Bírósága*

A Vizek Bírósága 8 tagból áll, minden öntözőközösség választ egyet a tagjai közül, aki képviseli őket. A bíróság, érdekes módon, nem a szó szoros értelmében vett jogi szervezet, döntéseit mégis mindenki kötelező érvényűnek tekinti. Története folyamán a bíróság egyszer sem fordult polgári bírósághoz vagy egyéb állami igazságszolgáltatáshoz, minden szabálysértést, nézeteltérést, problémát maguk között oldottak meg a megfelelő büntetések és szankciók kiszabása mellett, amelyeknek az „elítéltek” minden esetben alávetették magukat.

A Vizek Bírósága olyannyira nem szokványos szervezet, hogy ülései valenciai nevezetességnek számítanak. Minden csütörtökön délben (a muzulmán kalendárium szerint a szombat ekkor fordul vasárnapba), a valenciai katedrális mellett, az Apostolok Kapujánál ülésezik a hagyományos rendtartás szerint, tradicionális öltözékben a bíróság. Az ülések nyilvánosak. Döntéseiket nem tisztán jogi alapon, hanem jórészt a szokásokat és a hagyományt követve hozzák, ezek a döntések a csatornák tisztántartására, az öntözés menetére, a közösségek közös költségeinek rendezésére vonatkoznak.

A valenciai öntözővíz-gazdálkodás népszerűségét és létjogosultságát bizonyítja, hogy rendszerét az összes spanyolországi öntözőközösség alkalmazza. Nagy hatással volt több európai ország törvénykezésére is, Latin-Amerikában pedig Chile kivételével minden ország átvette vagy az 1866-os vagy az 1879-es spanyol vízügyi törvényt.

A valenciai gótikus katedrális oldalában ülésező évezredek intézménye, a földművesek által saját soraikból választott bírák az egész világ számára jártak elől jó példával. A pazarlást, a kedvezőtlenebb földrajzi helyzetben lévő térségek elszegényedését akadályozták meg, egy virágzó mezőgazdaság alapjait hozták létre.

JOBBÁGY VALÉR projektmenedzser, a Phare Projektekért felelős tárca nélküli miniszter Hivatala

A STRUKTURÁLIS ALAPOK MENEDZSMENTJE A 15 TAGÁLLAMBAN

A *Falu Város Régió* jelen számától kezdődően többször is közlünk részleteket egy közelmúltban elkészült tanulmányból. A tanulmány egy, az EU Brüsszeli Bizottságának Regionális Főigazgatóságán készített kutatás eredményeit összegzi, mely kísérletet tesz arra, hogy bemutassa, az Európai Unió tagországi milyen intézményi és eljárási keretek között menedzselik a Strukturális Alapokat, illetve – ezzel kapcsolatban – milyen területfejlesztési sajátosságokkal rendelkeznek.

Ezen virtuális kirándulás felvezetéseképpen néhány általános érvényű megfogalmazást kívánunk tenni, melyet az összes tanulmányrészlet olvasása közben érdemes szem előtt tartani a T. Olvasónak, s melyek vezérfonalul, „olvasó-rács”-ként funkcionálnak majd, ezáltal is elősegítvén az ott leírtak mind teljesebb megértését.

Elsőként megemlítendő a kutatás fókuszja, mely segít eligazodni az egyes tagállami minták elemzésében: a kutatás mindenekelőtt az intézményi és eljárási szempontokra összpontosít, mégpedig különös tekintettel a programozási ciklus három elemére: a tervezésre, az implementációra, illetve a nyomon követésre (monitoring-ra).

Ezen túlmenően vizsgálja, hogy a tagországok milyen válaszokat adtak az új, 2000–2006-ig terjedő periódusra szóló – leginkább az Európai Tanács 1260/99. rendelete által megfogalmazott – kihívásokra a fent említett területeken.

A tanulmány arra a kérdésre is keresi a választ, hogy a tagországok ezen „reakciói” hozzájárultak-e, s ha igen, mennyiben a regionalizáció /decentralizáció/ folyamatához, az egyes feladatoknak a központi, nemzeti szintről alsóbb közigazgatási szintekre való delegálásához.

A kutatás célja továbbá, hogy a feltérképezett minták alapján – természetesen a nemritkán jelentős nemzeti különbségeket szem előtt tartva – útmutatást adjon, alternatívákat vázoljon fel a magyarországi területfejlesztés, illetve a Strukturális Alapok majdani intézményrendszerére, eljárási metódusaira.

Mindeközben nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az egyes tagországok mintáit messzemenően determinálják az adott tag-

ország specifikumai, melyek közül témánk szempontjából a legfontosabbak: az ország történelme; adminisztratív rendszere/közigazgatási berendezkedése; kulturális sajátosságai (ezen belül is kiemelendő a hatalomhoz/államhoz/központi irányításhoz való viszonya); a Strukturá-

lis Alapok menedzselésének korábbi rendszere; s végül, hogy az adott terület az Alapok mely Céletterületébe (Objective) tartozik.

Miután az egyes tagállamok, azok rendszerei e nagy számú determináló tényező függvényében igen különbözőek lehetnek, joggal veheti fel a T. Olvasó, hogy akkor miként is lehetséges összehasonlításuk? Mi több, a tagállamok mindegyikétől jelentősen eltérő magyar rendszerre, miként kívánunk találni adaptálható elemeket? A sorozat során kiderül, igenis vannak összehasonlítható elemek, megfontolásra szolgáló példák. *(Előljáróban – csak a példa kedvéért – említsük itt az Egységes Programozási Dokumentumot (Special Programming Document, SPD) készítő Dánia példáját, ahol a programozás menete kísértetiesen hasonlít a Közösségi Keretrendszer (Community Support Framework, CSF) készítő Németországhoz, csak „kicsiben”).*

Mindazonáltal, az összevethetőség érdekében a kutatás elsősorban az ERDF típusú regionális programdokumentumokat dolgozott fel, s így a vizsgált tervezési, végrehajtási, nyomon követési intézmények és eljárások is elsősorban ezekre értendők.

Végül, mielőtt rátérnénk az egyes tagállamok gyakorlatának elemzésére, lényegesnek tartjuk szót ejteni azokról a mélyreható változásokról, melyek bekövetkeztek a 1994–1999.-es valamint a 2000–2006-os programozási periódus között, s melyek ennél fogva kardinális jelentőségűek témánk szempontjából. A szemléletváltozás röviden az alábbiakban foglalható össze: az unió, illetve annak végrehajtó szerve az Európai Bizottság a korábbiakhoz képest sokkalta tágabb teret, szabadságot ad az egyes tagállamoknak a Strukturális Alapok menedzselésében. Ugyanakkor, a felelősség illetően történt decentralizációjával párhuzamosan a korábbiakhoz képest jelentősen megnövelte a menedzselés egyes intézményi és eljárási keretinek szabályozottságát, illetve ezen szabályok betartásának folyamatos ellenőrzését (az intézményrendszerre, illetve az eljárásrendre vonatkozó szabályoknak a korábbiakhoz képest lényegesen részletesebb voltáról az 1260/1999 Minisztertanácsi, illetve a 438/2001 és a 448/2001 Bizottsági rendeletek tanúskodnak). A tervezés, a végrehajtás, illetve a monitoring területén bekövetkező változásokat, új feltételrendszert az adott téma tárgyalása során mutatjuk be.

A sorozat első – jelen – része a tagországok tervezési gyakorlatát mutatja be, külön hangsúlyt helyezve a *Partnerség* elvének gyakorlatba történő átültetésére. A második, illetve harmadik rész a végrehajtás és a monitoring területeket veszi górcső

alá. Végül a negyedik, s egyben utolsó rész a korábban bemutatott gyakorlati megoldások, „best practice”-ek alapján útmutatást kíván adni, alternatívákat vázol fel a magyarországi területfejlesztés, illetve a Strukturális Alapok majdani intézményrendszerére, eljárási metódusaira. Mindezt természetesen a magyar, illetve a tagállami közigazgatási, területfejlesztési politikákban megjelenő különbségek messzemenő szem előtt tartása, azok rövid bemutatása és összehasonlítása mellett.

A Strukturális Alapok programozása a 15 tagállamban

Mint ahogy azt a bevezetőben már említettük, a korábbi (1994–99) programozási időszakhoz képest a bizottság tágabb teret kívánt hagyni a tagállamoknak a regionális politika célkitűzéseinek megvalósításában. Ugyanakkor ahhoz, hogy e szélesebb mozgástér ne vezessen a Strukturális Alapok nem kellően hatékony, esetleg normaszegő felhasználásához, jól körülhatárolt keretek felállítására és azok betartásának fokozottabb kontrolljára volt szükség. E szándék érhető tetten a tervezés menetének, illetve a megkövetelt dokumentumoknak a meghatározása során is.

A Tanács 1260/1999 sz. rendelete ennek megfelelően két területen hozott – a programozást illetően – a korábbiakhoz képest minőségi változást:

- egyrészt a korábbiakhoz képest fokozottabban részletezi a bizottságnak benyújtandó tervezési dokumentumokba kötelezően foglaltakat,
- másrészt a programozás végrehajtásának módjára is ad követendő útmutatást, amely egyfelől decentralizáltabb tervezést, másrészt a partnerség elvének széles körű és bizonyítható betartását eredményezte.

I. A tervezés eredményeképpen születő programozási dokumentumokkal szemben állított fő követelmények az alábbiakban foglalhatók össze:

A korábbi fő dokumentumfajták (Közösségi Támogatási Keret (CSF) és a hozzá kötődő Operatív Programok (OP); Egységes programozási Dokumentum (SPD)) – melyek egyben az uniós és a tagországok között létrejövő szerződésnek felelnek meg – megmaradtak, azonban a korábbiakhoz képest kevésbé részletezetté, sokkal inkább stratégiai irányultságúvá váltak.

Ugyanakkor kiegészítik ezeket egy úgynevezett Programozási Kiegészítő Dokumentum (Programming Complement, PC), mely magában foglalja az egyes programokhoz tartozó intézkedéseket, beavatkozási területeket, valamint részletes információkat hordoz azokról. Ez utóbbi dokumentumot azonban csak informálás céljából szükséges Brüsszelnek megküldeni.

A bizottság közös prioritásokat határozott meg a Célerületekhez (Objectives), valamint irányelveket, úgynevezett „guideline”-okat tett közzé a tervezés megkönnyítése, illetve orientálása céljából. Három stratégiai és két horizontális prioritást fogalmazott meg:

- regionális versenyképesség
- társadalmi kohézió és foglalkoztatás
- nagyvárosi és rurális területek fejlesztése
- fenntartható fejlődés
- egyenlő esélyek

A korábbiakhoz képest sokkalta nagyobb hangsúly került

az intézkedések hatékonyságának, illetve végrehajtásának mérését lehetővé tevő indikátorok meghatározására. Az indikátoroknak az alábbi területekről kell hű képet adniuk:

- hatékonyság
- végrehajtás
- pénzügyi folyamatok
- elért eredmények

Ezen indikátorok tükrében határoz a bizottság a Teljesítési Tartalék (Performance Reserve, PR) odaítéléséről a programozási időszak felénél, mely az összes közösségi támogatás 4%-át teszi ki.

Szintén nagyobb hangsúly helyeződik az *ex-ante* értékelésre, mely egyfelől a választott stratégiák, prioritások konzisztenciáját vizsgálja a kitűzött célokkal, valamint regionális /szektorális adottságokkal, másfelől a felállított végrehajtó, illetve a monitoring intézményrendszer megfelelését veszi szemügyre.

II. A tervezés/programozás folyamata, az egyes szereplők feladata, felelőssége is nagymértékben módosult:

Ahogy azt már korábban említettük, a bizottság jóváhagyó szerepe a stratégiai kérdésekre összpontosul, a Kiegészítő Program Dokumentum részleteit már nem kell jóváhagynia.

A tagállam felelőssége bővült a partnerek bevonásának kötelezettségével, melyet Brüsszel felé bizonyítani is kell, e nélkül nem hagyható jóvá a beadott terv.

A partnerség definíciója nem változott, azonban a rendelet nevesíti a kötelezően bevonandók körét: regionális és helyi aktorok; gazdasági és társadalmi partnerek; környezetvédelmi és a nemek közötti egyenlőségért kiálló szervezetek.

(A partnerség elvének kiteljesedése nem kizárólag a tervezés szakaszát érinti, végigvonul a végrehajtás, illetve a nyomon követés fázisaiban is – erre bővebben az ezen szakaszokat taglaló fejezetben térünk ki.)

Nem közvetlen előírása a hivatkozott rendeletnek, de a tervezés már lezárult szakasza után elmondhatjuk, hogy a szubnacionális (rendszerint regionális) szint minden tagállamban meghatározó volt a programozás során. Ennek mértéke, illetve az, hogy az adott szinten a regionális önkormányzatok, avagy a központi hatalom regionális szervei játszották-e a meghatározó szerepet, nagyban függ az adott tagállam alkotmányos felépítésétől, államigazgatási gyakorlatától, illetve a korábbi programozási periódus intézményrendszerétől és eljárási gyakorlatától.

Ez utóbbi gondolat folytatásaképpen lássuk, hogy – a fent említett determináló tényezőket is figyelembe véve – hogyan „reagáltak” a tagállamok az új előírásokra a tervezés intézményi és eljárási összefüggéseit tekintve.

A központi szint szerepe a tervezésben:

A nemzeti (központi) szintről elmondhatjuk, hogy közvetlen szerepe a programozásban meglehetősen csökkent, illetve jelleget váltott. A korábbi viszonylag erős jelenlétüket egyfajta tanácsadói, információ-terítői, keret-felállítói, koordinációs szerep váltotta fel. Ez az új jelleg az alábbi formákban érhető tetten:

Alacsony szintű központi jelenlét:

A tagországok egy részében a központi jelenlét mindössze az új uniós kívánalmakat magyarázó információ-terítő konferenciákban, szemináriumokban, másrészt a partnerek konzultá-

cióját lehetővé tevő platformok megszervezésében jutott kifejezésre. Más tagállamokban Strukturális Alapokat szabályzó rendelet kívánalmainak ismertetésén túl egyes változó, illetve a rendeletben változó súllyal szereplő elvek, szabályok ismertetése, interpretálása fokozott hangsúlyt kapott.

Ausztriában például a Területi Tervezés Konferenciája (az ÖROK), mint központi koordinációs platform működik a tartományok, a szövetségi tárcák, illetve a helyi önkormányzatok között.

Hasonlóan, a *Német Szövetségi Köztársaságban* a szövetségi kormányzat rendezett konzultációkat a tartományok között, illetve a tartományok és az unió képviselői között.

Hollandiában is konferenciák keretében ismertették az új uniós normákat.

Dániában, Finnországban, az Egyesült Királyságban a központi kormányzat külön szemináriumot szervezett, illetve külön magyarázó leiratban ismertette olyan fogalmak gyakorlati megvalósítását, mint a partnerség; az egyenlő esélyek, illetve a környezeti hatások fokozottabb figyelembevétele; az indikátorok kijelölése és szerepe.

Végül *Belgiumban*, miután a területfejlesztés, illetve a Strukturális Alapokhoz fűződő feladatok nem tartoznak a szövetségi szint kompetenciájába, ezért ott e szint nemcsak a tervezésben, de a végrehajtásban, illetve a nyomon követés feladatában se vesz részt.

Fokozottabb központi jelenlét:

Más tagországokban a központi szint karakteresebb szerepet tölt be a tervezés során, s így a központi elképzelések fokozottabban tükröződnek a tervekben. Ugyanakkor ezt mégsem a programozás közvetlen irányításával, esetleg „saját kézbe vételével” érik el, sokkal inkább áttételesen, a stratégiai irányok meghatározásával, a többi aktornak a partnerség jegyében való „terelgetésével” éri el.

Így például *Svédországban* a központi kormányzat a Strukturális Alapok menedzselésének nagymértékű dekoncentrációját vezette be a jelen programozási periódustól kezdődően, így a központi prioritások keretként való felvázolásán túl a tervezés egésze a régiók feladataira bontott.

Franciaországban a területfejlesztésért, illetve az európai programok koordinálásáért felelős intézmény (DATAR) kormányrendeletben tette közzé az új európai követelményeket, illetve azok kihatását a tervezésre, másrészt a programozás során alkalmazandó stratégiai irányelveket, melyeket mind a központi tárcáknak, mind a regionális aktoroknak követniük kellett.

Ausztriában a Kancellária (a területfejlesztési politika lefolytatásáért a föderális berendezkedésű államban) és a Pénzügyminisztérium közös leiratban adta a tervezésben részt vevők tudtára a tervezésben, s azon belül is a közös finanszírozású programokban megjelenítendő ajánlásait.

Olaszországban, ahol a korábbi programozási periódus során a régiókban elkészített tervek alapján a központi kormányzat készítette el a *Mezzogiorno* fejlesztési tervét, addig a jelen ciklusban a központ által kiadott keretek mentén kialakított és a központtal is egyeztetett regionális tervek alkották a Brüsszelnek beadott dokumentum alapját.

Irországban, bár a területi partnerek igen széles konzultációjára alapozva, de központi irányítás alatt készültek a ter-

vek, egyedül a helyzetértékelést készítették a „frissen” kialakított regionális önkormányzatok.

Portugáliában a tervezés viszonylag centralizált. A szektorális programok viszonylatában az alsóbb szintű szervezeteknek nincs beleszólásuk. A regionális programok kialakítása is – természetesen a partnerekkel konzultálva – elsősorban centrális módon folyik. Senkit ne tévesszen meg a regionális programok kimagasló súlya (47%) a terv egészén belül, miután azok egy jelentős hányada horizontális intézkedéseket fed, melyek végrehajtása is a központi szintről történik.

Végül *Görögországban*, ahol a tervezés – a tagállam államigazgatásához, illetve a Strukturális Alapok menedzseléséhez hasonlóan – még mindig meglehetősen központosított. A szubnacionális szintek (régiók, illetve district-ek) részvétele eléggé marginális, a szektorális tárcáérdekek dominálnak. Ugyanakkor az utóbbi időben a partnerség elvének fokozottabb figyelembevétele tapasztalható.

A regionális szint szerepe a programozásban:

Az új programozási időszak a regionális szint szerepének erőteljes növekedését hozta magával. Kijelenthetjük, hogy szinte minden tagállamban (Görögország kivételével) a programozás gyakorlatilag a régiókban elkészített tervekre épült.

(Egy másik figyelemreméltó aspektus, hogy az elkészült tervnek a Brüsszeli Bizottsággal folytatott tárgyalásaiba a régiók, milyen mértékben voltak bevonva – az alábbiakban erre a kérdéskörre is választ kapunk.)

Ugyanakkor a regionális szint jelenléte a tervezés folyamatában mást és mást jelent az egyes tagországok államformájának, közigazgatási berendezkedésének és adminisztratív kultúrájának függvényében. (Bár nem minden tagállam rendelkezik NUTS 2 besorolású regionális intézménnyel, esetükben is beszélhetünk a régiók szerepéről, ott az alacsonyabb szubnacionális szintek, illetve azok szövetségei alkotják (pl. Finnország) az úgynevezett régiót.)

A régió fogalma ennél fogva erőteljesen eltérhet egymástól a közigazgatásban elfoglalt helyük, kompetenciáik stb. alapján. Mégis, vizsgálódásunk szemszögéből két alapvető típust kell megkülönböztetnünk, attól függően, hogy a Strukturális Alapok menedzselésében a dekoncentrált intézmény, avagy egy önkormányzati jellegű testület dominál. (Azon esetekben, ahol mindkét típus megtalálható, rendszerint valamelyikük dominanciájáról beszélhetünk a Strukturális Alapok menedzselése, s így a tervezés során.)

I. Az első esetben (dekoncentrált szerv) a központi kormányzat kihelyezett regionális szervéről beszélünk. Ez esetben tehát, bár valóban megjelennek a regionális érdekek a tervezésben, azonban alapvetően a központi elképzelések dominálnak – ugyanakkor ez utóbbi tendencia megfordulni látszik, ld. alább. Ilyen eset áll fenn:

az *Egyesült Királyságban*, ahol a központi (angol, skót, welszi, északír) kormányzat kihelyezett irodái, a Kormányzati Irodák (Government Office, GO) szerepe meghatározó a tervezésben.

Hasonló *Svédországban* a megyei adminisztratív igazgatóságoknak (County Administrative Board, CAB) a szerepe, míg

Franciaországban a központi hatalmat megtestesítő Regionális Prefektus tölt be hasonló funkciót.

Az Egyesült Királyság az utóbbi évtizedben történelmének talán legnagyobb alkotmányos és intézményi változásán ment keresztül. E reform következményeképpen a területfejlesztés – sok más kompetenciával egyetemben – az újonnan létrehozott skót, welszi, északír, illetve az angol végrehajtó hatalom hatáskörébe került. Ezen túlmenően, a nemzeti szintre dekoncentrált végrehajtó hatalmak már korábban létező regionális egységei (Government Offices; GO) mellett 1999-ben létrehozták a Regionális Fejlesztési Ügynökségeket (RDA), melyek ha nem is nevezhetők regionális önkormányzatoknak, miután tagjait nem választják, hanem a regionális érdekek képviselői közül jelölik, mindenesetre a dekoncentrált központi hatalom regionális elnöplóusaként tekinthetjük. (Mellesleg a 2001-es választásokat követően a választott tagság kérdése napirenden lesz.)

A programozást azonban továbbra is a Kormányzati Irodák irányítják, pontosabban egy, a különböző helyi, regionális és országos érdekeket reprezentáló képviselőkkel álló tervezési csapat (Plan Team; bővebben ld. alább). Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a regionális fejlesztési ügynökségek, s mellettük a partnerek széles köre részt vesz a programozásban.

A bizottsággal való tárgyalásokat a Kormányzati Hivatalok vezetik, de a tervezési csapat, illetve a Regionális Fejlesztési Ügynökség szintén képviseltetve van a tárgyalásokon.

Svédországban, ahol nincs NUTS 2 szintű – szubnacionális – területi felosztás, szintén a kormányzat dekoncentrált regionális egységei (County Administrative Boards) vezetik a tervezést, ugyanakkor a partnerek nagyon széles körére építve. A brüsszeli tárgyalásokon a svéd kormány mellett a CAB-ok képviselői is jelen vannak. (Ugyanakkor, a „frissen” megválasztott megyei szinten szerveződő önkormányzati intézményrendszer szintén kapott területfejlesztési/tervezési kompetenciákat, mindazonáltal az utolsó programozásban – lévén, hogy még nem állt fel – nem vehetett részt.)

Franciaországban a kormány helyi intézménye, a Regionális Prefektus irányítja a tervezést, abba bevonva a megyei és regionális önkormányzati szinteket. A tervezés folyamata mindig alulról felfelé történik (bottom-up principle) s végül a DATAR-hoz nyújtják be a terveket, „aki” bizonyos modifikációkat kezdeményezhet. Az uniós tervezés egyébként Franciaországban illeszkedik egy, a regionális önkormányzat és a központi kormányzat között létrejövő tervszerződéshez (Plan Etat-Région), mely keretétül szolgál a Brüsszelnek benyújtandó tervnek, s egyben konkretizálja a forrásgazdákat.

Mind a központi kormányzat, mind a regionális önkormányzat reprezentálja magát a Brüsszellel való tárgyalásokon, ahol a DATAR képviselője is részt vesz.

Görögországban részben a szubnacionális decentralizált intézmények teljes hiányából fakadóan a tervezés rendkívül centralizált, ugyanakkor bizonyos elmozdulás észlelhető a partnerség elve megvalósításának irányába azáltal, hogy a tervezésben a különböző érdekek képviselőit is kezdik bevonni. A tárgyalásokon kizárólag a görög kormány képviselői vannak jelen.

II. Az uniós más államaiban a regionális önkormányzat intézménye dominál a tervezés folyamatában, úgy mint:

- a provinciák (NUTS 3 szint) Hollandiában,
- a régiók Olaszországban,

- az autonóm tartományok Spanyolországban,
- a tartományok Németországban és Ausztriában,
- a régiók/tartományok Belgiumban,
- a megyék (NUTS 3 szint) Dániában,
- NUTS 3 szintű régiók szövetségei Finnországban.

Hollandiában a provinciák önkormányzati testületének irányítása alatt folyik a programozás, melybe a központi kormányzat kizárólag a költségvetési kérésekbe szól bele. A Brüsszeli Bizottság a provinciákkal közvetlenül tárgyal.

Olaszországban a központi keretek felvázolását követően a régiók saját hatáskörükben dolgozzák ki a regionális programjait, melyeket közvetlenül tárgyalnak a Brüsszeli Bizottsággal.

Spanyolországban a regionális programokat az autonóm tartományok végrehajtó hatalma tervezi, a központi kormányzatot csak a multiregionális programokat illetően vonják be a tervezésbe. A tárgyalásokon mindkét szint jelen van. A tervezést itt is egy többéves nemzeti regionális fejlesztési program segíti.

Németországban a Regionális Operatív Programok kialakítása a tartományok, míg az azokat ernyőszerűen felölő Közösségi Támogatási Keretterv megalkotása a föderális szint kompetenciájába tartozik. A brüsszeli tárgyalások folytatása során hasonló „felosztást” láthatunk.

A szomszédos *Ausztriában* a tervezés különleges gyakorlatát alakították ki. A tervezés irányítója, a tartományi kormányzat „kiadja” a tervezés feladatát bizonyos tervező ügynökségeknek (Planning Agencies), melyeket egy, a potenciális regionális partnerekből felállított „felügyelőbizottság” (Steering Committee) felügyel, irányít.

Az így képzett terveket a kancellária és a tartományok képviselői együtt prezentálják Brüsszelnek.

Belgium két régiójában a Strukturális Alapok kezelésének – sajátos módon – két különböző típusa alakult ki. Miközben mindkét régióban a regionális kormányzat „kezeben van” a területfejlesztési/regionális politika, addig *Vallóniában* ez központosítva marad, míg *Flandriában* a flamand kormány dekoncentrált regionális fejlesztési ügynökségei (GOM) játszanak vezető szerepet a tervezésben, s mint majd látni fogjuk a végrehajtásban is. A brüsszeli tárgyalásokban kizárólag a régiók vesznek részt.

Dániában előbb a megyék alakítják ki fejlesztési terveiket, melyeket azt követően egyesítik annak érdekében, hogy Egyeséges Programozási Dokumentumba (SPD) foglalhatóak legyenek. A tervek végső formájukat a Gazdasági Minisztériumban kapják meg, „aki” a tárgyalások fő levezetője, ahol mindamellett a megyék is képviseltetve vannak.

Finnországban a NUTS 3 szintű régiók tanácsai készítik el a tervezés alapdokumentumait. Minthogy ezen régiók – főleg népesség tekintetében – meglehetősen kicsik, ezért regionális szövetségeket alakítanak ki, melyek gyakorlatilag lefedik az ország teljes területét. A „szövetségi szintű” terveket a központi kormányzattal kell egyeztetni a brüsszeli prezentálást megelőzően.

A programozásban részt vevő egyéb aktorok szerveződési formái

A tagországok tervezési gyakorlatán végigtekintve megállapíthatjuk, hogy a korábbiakhoz képest a „külső” partnereknek lé-

nyegesen szélesebb körét vonták be a tervezésbe. Ennek itt három jellegzetes formáját mutatjuk be, melyek az érintettek szerint igen hasznosnak bizonyultak:

Külső szakértők bevonása:

A jelen programozási periódusban a tagállamok a korábbiakhoz képest erősebben támaszkodtak a külső szakértők bevonására. Elsősorban *Ausztriára, Németországra, Hollandiára*, illetve az *Egyesült Királyságra* jellemző, hogy előszeretettel adnak ki külső szakértőknek munkákat a legkülönbözőbb területeken.

Munkacsoportok (Working Group) létrehozása:

Munkacsoportokat általában valamilyen speciális vagy fokozottan összetett probléma, feladat megoldására hoznak létre. Tagjai az adott terület szakértői. Felállításuk leginkább az angolszász térségre jellemző.

Tervező csapat (Plan Team) létrehozása:

Leginkább Ausztriára, illetve az Egyesült Királyságra jellemző, hogy több különböző területet lefedő intézményt magában foglaló tervező csapatot állítanak fel a tervezés folyamatának irányítására.

Speciális tervezési inputok

Végül szóljunk azon dokumentumokról, melyek mint inputok, különös jelentőséggel bírnak a Strukturális Alapok programozásának megalapozásában. E helyen a különböző kutatásokon, illetve az előző programozási időszak közbülső értékelésének eredményein kívül egy, a tagországokban széles körben elterjedt tervezési inputról tegyünk említést.

A legtöbb tagországban létezik egy, a Strukturális Alapokhoz kötődő „eu-s” tervezésen kívül egy lényegesen átfogóbb nemzeti, regionális terv, mely alapjául szolgál az EU által cofinanszírozott tervezésnek.

Az ilyen típusú tervezést végző országok (*Ausztria, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Portugália, Svédország, Spanyolország, Egyesült Királyság*) az uniós tervezés megkezdésének pillanatában már kész stratégiákkal, programokkal rendelkeznek, ami nagymértékben megkönnyíti a programozást. További előnye az eszköznek, egyrészt, hogy ezáltal a potenciális partnerek konszenzusa már előre megteremtődik a későbbi fejlesztési irányokat illetően, másrészt a fejlesztések forrásait szabályozó tervszerződés is gyakran létrejön belőle, s így az uniós tervezésnél az egyes programok forrásgazdái már előre meghatározódnak.

Összegző gondolatok

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a Strukturális Alapok felhasználásának, esetünkben a tervezésnek a gyakorlata – nem kis mértékben az új programozási periódusra vonatkozó rendeletben foglaltak hatására (tehát az EU kezdeményezésére) – a mind fokozottabb decentralizáció/dekoncentráció irányába mutatnak. Összességében elmondhatjuk, hogy a partnerség és a szubsidiaritás elvét fokozottan szem előtt tartva folytak a programozási munkálatok. A regionális és más partnerek szerepe jelentősen nőtt a tervezés menetében, s egyfaj-

ta munkamegosztás alakult ki az egyes szintek, aktorok között.

A jelen tendenciák az alábbiakban foglalhatók össze:

Régiók és regionális aktorok meghatározó szerepe

A tagállamokban a tervek a korábbi programozási periódusokhoz képest sokkal inkább a régiókban kerültek kidolgozásra, illetve a nemzeti tervekhez a regionális tervek szolgálták alapul.

A központi kormányzat szerepének átalakulása

A központi kormányzat szerepe csökkent, jobban mondva minőségében változott. Bár szinte minden tagállamban fellelünk egy központi, a tervezés feladatával megbízott egységet, annak szerepe egyre inkább a különböző partnerek közötti koordinációra, az információcsere elősegítésére, tanácsadásra koncentrálódik.

Az EU (Bizottság) szerepének átalakulása

Szintén a decentralizációs szándékot érhetjük nyomon abban, hogy a bizottság az Alapok felhasználásához kapcsolódó feladatok mind szélesebb körét kívánja tagállami szintre delegálni, s önmagánál kizárólag az Alapok hatékony felhasználását garantáló jogosítványokat megtartani. Ez a programozás tekintetében az EU által jóváhagyandó dokumentumok stratégiai jellegében jut kifejezésre, az egyes programok, intézkedések részletes leírását csak információs céllal kell megküldeniük a tagállamoknak.

Partnerség szélesebb és mélyebb érvényesítése

A partnerség elvének érvényesítése mindkét relációban felerősödött. Egyrészt a lehetséges partnerek minden korábbinál szélesebb körét vonták be a tagállamok a tervezésbe, másrészt a partnerek részvétele „megerősödött”. Az úgymond horizontális prioritások (környezetvédelem, nők-férfiak közti esélyegyenlőség) érvényesítéséről, illetve az ezeket reprezentáló partnerek bevonásáról a rendelet külön intézkedett.

Külső szakértők bevonása

Minden korábbinál népszerűbbnek bizonyult külső konzultáns szakértők bevonása, ezt elsősorban az Alapok felhasználásának tervezési fázisában figyelhetjük meg.

Szorosabb kapcsolódás a nemzeti programozással és fejlesztésekkel

Egyre több tagállam igazítja egymáshoz saját hazai gazdasági és társadalmi fejlesztési tervét, illetve az uniónak készített programozási dokumentumot. Az addicionalitás elve, a szinergiák kihasználása, a források tisztázása ezt mindinkább megköveteli.

Ex-ante értékelés, indikátorok

Az Alapok felhasználásához kapcsolódó feladatok szélesebb körének tagállami szintre való delegálása – érthető módon – egyben a terv stratégiai kontrolljának, illetve végrehajtása nyomon követhetőségének (monitoringjának) kívánalmával járt. E két célt szolgálja egyrészt a tervekhez immáron kötelező jelleggel elkészítendő ex-ante értékelés, valamint a megfogalmazott programok és intézkedések végrehajtásának menetét, eredményességét mérő indikátorok.

SÁRA JÁNOS, FVM Területfejlesztési Főosztály EU Integrációs osztályvezető

A NUTS II RÉGIÓK LEHATÁROLÁSA, JOGOSULTSÁG A STRUKTURÁLIS ALAPOK TÁMOGATÁSAIRA

A közigazgatási struktúrát és az elérhető társadalmi-gazdasági statisztikákat figyelembe vevő ideiglenes NUTS beosztás létrehozása

Az Országgyűlés 35/1998. (III. 20.) OGY számú, az Országos Területfejlesztési Konceptióról szóló határozata hét tervezési-statisztikai régiót (NUTS II szint) jelölt ki Magyarország jövőbeni regionális fejlesztésének alapjául. A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényt módosító 1999. évi XCII. törvény megerősítette az ország regionális területi felosztását, meghatározta a hét tervezési-statisztikai régió intézményi rendszerét, az intézmények feladatait és működésének kereteit.

Az Országgyűlés az Országos Területfejlesztési Konceptióról szóló 35/1998. (III. 20.) OGY. számú határozata VI. fejezetének 1/d pontjában felkérte a kormányt, hogy kísérelje figyelemmel a régiók, a megyék és a kistérségek társadalmi, gazdasági, infrastrukturális kapcsolatrendszerének alakulását, és az összegezett tapasztalatokról – különös tekintettel a kialakított régiók lehatárolására – tájékoztassa az Országgyűlést, amelyre a parlament 2001. őszi ülészakán kerül sor. E feladat elvégzése során a kormány áttekintette Magyarország területi szintjeinek kialakulását az Európai Unió tagországaiban alkalmazott területi beosztásokkal összefüggésben, figyelembe véve az Európai Unió strukturális és kohéziós támogatásának jogosultságára vonatkozó földrajzi lehatárolásokkal összefüggő eredményeit.

Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozási szándéka szükségessé tette egy olyan területbeosztási rendszer létrehozását, amely felépítésében, logikájában megfelel az Európai Unió rendszerének, vagyis az EUROSTAT révén létrejött statisztikai területi egységek nomenklatúrája, azaz a NUTS-rendszer követelményeinek. A NUTS ötszintű hierarchikus osztályozás, három regionális – NUTS I, II, III – és két lokális – NUTS IV, V – szinttel. A NUTS II szint a tulajdonképeni régió. Ezt a szintet használják a ta-

gországok regionális politikájukban és az egyes régiók társadalmi és gazdasági helyzetét, fejlődését főleg NUTS II. szinten elemzik. Ehhez a kitüntetett fontosságú szinthez kötődik az Európai Unió Strukturális Alapjainak egész támogatási szabályozása, feltételrendszere.

Az egyes NUTS szintek vonatkozásában egyértelmű volt, hogy Magyarországot – Dániához, Írországhoz hasonlóan – NUTS I szinten egyetlen egységnek kell tekinteni. Nem vitatott, hogy a NUTS IV szint a statisztikai kistérség, míg a NUTS V szint értelemszerűen a települést jelenti. A NUTS II (régiók) és a NUTS III (megyék) szintjeinek megítélésében a két szint elkülönítését, valamint a NUTS II szintű régiók földrajzi lehatárolását illetően a vélemények különbözőségére tekintettel a konszenzust a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és az Országos Területfejlesztési Konceptió biztosítják.

A 7 tervezési-statisztikai régió a következő:

Nyugat-Dunántúl: Győr-Moson-Sopron megye, Vas megye, Zala megye;

Közép-Dunántúl: Veszprém megye, Fejér megye, Komárom-Esztergom megye;

– Dél-Dunántúl: Baranya megye, Somogy megye, Tolna megye;

– Közép-Magyarország: Budapest, Pest megye;

– Észak-Magyarország: Heves megye, Nógrád megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye;

– Észak-Alföld: Jász-Nagykun-Szolnok megye, Hajdú-Bihar megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye;

– Dél-Alföld: Bács-Kiskun megye, Békés megye, Csongrád megye.

Ez a lehatárolás két fontos elvet érvényesít:

– egyrészt a régiók határai megegyeznek a NUTS III szintet reprezentáló területi egységek a megyék csoportosításának határaival,

– a régiók lakónépessége közel azonos (kivéve a közép-magyarországi régió).

Magyarország területbeosztása a NUTS rendszerben

Szint	Megnevezés	Az egységek száma
NUTS I	ország	1
NUTS II	tervezési-statisztikai régió	7
NUTS III	megye + (főváros)	20
NUTS IV	statisztikai kistérség	150
NUTS V	település	3 135

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló törvény elfogadását követően a KSH ezt a beosztást jelentette be az EUROSTAT részére, alkalmazkodva az Európai Unió elvárásaihoz. Alapkövetelmény, hogy az Európai Unió számára elfogadható NUTS II szint szerinti régióbeosztásnak ki kell elégíteni:

- a stabilitásra,
- ebből adódóan a rendszeres információszolgáltatásra (azaz az EUROSTAT „Régió” adatbázisának folyamatos feltöltésére),
- valamint az ország területének teljes és átfedésmentes lefedésére vonatkozó követelményeket.

Ez Európai Unió és Magyarország NUTS II régióinak száma, átlagos területe, népessége

Ország	Régiók száma	Átlagos terület (km ²)	Átlagos népesség (1000 fő)
Ausztria	9	9 317	895
Belgium	11	2 744	923
Dánia	1	43 077	5 262
Egyesült Királyság	37	6 260	1 503
Finnország	6	56 355	854
Franciaország	26	27 412	2 245
Görögország	13	10 150	806
Hollandia	12	3 489	1 294
Írország	2	35 142	1 817
Luxemburg	1	2 586	416
Németország	38	8 480	1 945
Olaszország	20	15 063	2 923
Portugália	7	13 198	1 418
Spanyolország	18	28 043	2 204
Svédország	8	55 118	1 105
Európai Unió összesen:	209	20 918	1 707
Magyarország	7	13 290	1 441

A tervezési-statisztikai régiók EU strukturális és kohéziós támogatásokra való jogosultsága

A NUTS rendszerhez való kapcsolódás általános szempontjai mellett gyakorlati kérdésként az is felmerült, hogy a jelenlegi NUTS II régióbeosztás, milyen viszonyban áll az Európai Unió Strukturális Alapjaira vonatkozó jogosultság kérdésével. Cél-szerű-e esetleg módosítani a magyarországi régiók jelenlegi rendszerén az EU taggá válásunk után várható támogatások összegének maximalizálása céljából.

A válasz megadásakor két alapvető kérdést lehet figyelembe venni:

Az Európai Unió jelenleg érvényes szabályainak egyenrangú alkalmazása esetén a legmagasabb GDP-vel rendelkező régió, a közép-magyarországi régió is az 1. célkitűzés szerinti kategóriába kerülne.

Amennyiben ez nem megoldható, érdemes-e a regionális rendszert megváltoztatni az elérhető pénzügyi előnyök érdekében és milyen megoldások lehetségesek?

Az ésszerű álláspont kialakítása szempontjából a szükséges információk tekintetében sok a bizonytalanság, minden következtetés csak feltételezésen alapul. A döntés hatásait befolyásoló ismeretlen tényezők közül a legfontosabbak a következők:

- az EU csatlakozás időpontja
- az első körben felvett országok köre
- az EU által juttatandó források nagyságrendje
- a régiók támogatásra jogosultságának feltételei
- a strukturális és regionális politika szabályai 2006 után.

Ez a bizonytalanság az oka annak, hogy a felmerülő kérdésekre többféle részválasz is lehetséges, ma még egyik mellett sem lehet egyértelműen állást foglalni. Ez azt eredményezi, hogy jelenleg nem indokolt a jóváhagyott regionális rendszer megváltoztatása.

A regionális szerkezet módosítására vonatkozó javaslatokkal szemben álló álláspont szempontjából a következő indokok emelhetők ki.

Amennyiben a legjobb helyzetben lévő közép-magyarországi régió esetében a 2000–2006 közötti EU tervezési-programozási perióduson belüli feltételezett kiesést elkerülendő változatok közül Budapest és Pest megye szétválasztására kerülne sor, Budapest mint önálló régió az egy főre jutó GDP alapján eleve kiesne a jelenlegi szabályozás szerint is az 1. célkitűzés szerint támogatható térségek köréből. Az 1260/99/EK rendelet szerint ugyanis azok a régiók támogathatók az EU tagországokban az 1. célkitűzésen belül, amelyek esetében a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP nem éri el az EU 15 tagországa átlagának 75%-át az 1995–97 évi GDP adatok alapján. Budapest esetében ez a viszonyszám: 86%. Ebben az esetben Budapest (vagy egyes részei) legfeljebb az urbanizációs problémák miatt részesülhetne támogatásban a 2. célkitűzésen belül, a jogosultság elfogadtatása esetén. A 2. célkitűzésre vonatkozóan azonban a támogatások mértéke, az 1. célkitűzéshez képest összességében annak 10–15%-át éri el az EU tagországokban. Így a szétválasztással eleve lemondanánk a két támogatási lehetőség közötti jelentős különbségről.

Az EU nem hivatalos állásfoglalásaiból arra a következtetésre lehet jutni, hogy az EU az új tagok felvétele esetén a jelenlegi szabályoktól el kíván térni, azonban az eltérés tartalmáról ma még semmilyen információval nem rendelkezünk.

Az EU későbbiekben kialakuló álláspontja szakmai feltételezések alapján két esetben érinti a magyar tervezési-statisztikai régiók EU támogatásokra való jogosultságát:

- A) a számítások alapjául nem az 1260/99 EK rendelet szerinti bázisidőszakot fogják választani;
- B) az EU jelenlegi átlag GDP számításánál figyelembe veszik az újonnan felvett államokat is.

Amennyiben a számítási bázisidőszak változik csak meg, nagyon fontos a csatlakozási időpont kérdése, mert ettől függhet a megválasztott bázisidőszak. A következő táblázat azt mu-

tatja, hogy csak a bázisidőszak megváltoztatása miatt – a 75%-os limitet a 15 tagország GDP adatai alapján vizsgálva – a közép-magyarországi régió egy későbbi csatlakozás esetén is benn maradhat a támogatottak között. Ebben az esetben is fennáll a megkülönböztetés az új tagállamok esetében, amely sérti az egyenlő elbírálás elvét, de Magyarország esetében a támogatásokra való jogosultság szempontjából a megkülönböztetés nem okoz kiesést egyetlen régió esetében sem.

**A választott bázisidőszak hatása
Közép-Magyarország relatív GDP mutatója alapján**

Csatlakozás ideje	2003	2003	2004	2005
Bázisidőszak	1995–97.	1997–1999.	1998–2000.	1999–2001.
EU-15 = 100%	68,6%	71,5%	72,4%	73,5%

Ha az új tagállamok GDP-jét is figyelembe veszik a számítások során – amely szintén ütközik az egyenlő elbírálás elvével, hiszen a jelenlegi tagállamok régióinak jogosultságát 2006-ig az EU-15 átlaga alapján határozták meg –, az új tagállamokra vonatkozó megváltoztatott szabályozás már befolyásolná a magyar régiók jogosultságát. Feltételezhetően megszűnne a közép-magyarországi régió jogosultsága változó bázisidőszak figyelembevétele esetén a csatlakozás időpontjának függvényében.

**A választott bázisidőszak hatása
Közép-Magyarország relatív GDP mutatója alapján**

Csatlakozás ideje	2003	2003	2004	2005
Bázisidőszak	1995–97.	1997–1999.	1998–2000.	1999–2001.
EU-15 = 100%	74,8%	77,7%	78,8%	80,3%

Összefoglalva megállapítható, hogy a támogatási szabály megváltoztatása nem biztos, hogy minden esetben azzal a következménnyel járna, hogy a legfejlettebb magyar régió kiesne az 1 célkitűzésre vonatkozó támogatási körből. Kimaradás esetén az adott régió – ugyan kisebb összeggel – még mindig jogosult lesz a 2 célkitűzés támogatási körén belül.

Budapest és Pest megye szétválasztása esetén, csak a Pest megyét magában foglaló régió lesz feltételezetten jogosult az 1 célkitűzés támogatásaira. Anélkül, hogy pontosan meghatározható lenne ma az a támogatási összeg különbség, amennyivel így többet kapna feltételezhetően az ország, ez az összeg lenne az, ami miatt a jelenlegi közép-magyarországi régió egységét – amely a főváros, annak agglomerációja és Pest megye szerves, a térség jövőjét megalapozó társadalmi és gazdasági egységét jelenti – fel kellene adni. A szétválasztást tulajdonképpen csak egyetlen indokra, az EU egy meghatározott időszakra vonatkozó támogatási rendszerből adódó előnyök maximalizálására szűkítenénk le. Ez egyrészt ellentmond a területfejlesztési törvényben deklarált területfejlesztési politikának, amely az objektív társadalmi, gazdasági viszonyokra építendő térszerkezet fejlesztését határozza meg történelmi távlatokra nézve is. Másrészt a szétválasztásnak csak 2007 után lenne jelentősége Pest megye biztos támogatottsága szempontjából. Ennek beteljesüléséhez viszont változatlan EU regionális politika kell, amire nem lehet számítani. A 2007 utáni regionális politika csak elveiben fog hasonlítani a jelenlegihez, mivel a mai tagországok

**A VÁTI Magyar Regionális
Fejlesztési és Urbanisztikai
Közhasznú Társaság
Dokumentációs Központ
Tervtára, Könyvtára**

1998 augusztusa óta nyilvános tervtárként, könyvtárként saját dolgozóinkon kívül a széles közönség számára is szolgáltunk.

VÁTI Kht. Dokumentációs Központ Tervtár

Cím: 1016 Budapest,
Gellérthegy u. 30–32.

Telefon: 356-9122/116, 349 mellék

Fax: 356-8003

Nyitva tartás: hétfő–szerda 8.00–16.00

A tervtár állományában a VÁTI Kht., valamint a megszűnt Települések Fejlesztéséért Alapítvány

KERTI

MÉLYÉPTERV

ÉVITERV

Hídépítő Vállalat

ÁÉTV

tervtárak anyagaiból szolgált.

VÁTI Kht. Dokumentációs Központ Könyvtár

Cím: 1016 Budapest,
Gellérthegy u. 30–32.

Telefon: 356-9122/230 mellék

Fax: 356-8003

Nyitva tartás:

hétfő, szerda, péntek : 9.00–13.30

kedd, csütörtök: 11.00–15.30

Könyvtár Archivum

Cím: 1111 Budapest, Budafoki út 59.

Telefon: 361-0206

Nyitva tartás:

hétfő, szerda, péntek: 9.00–13.30

kedd, csütörtök: 11.00–15.30

A könyvtárban megtalálható a BUVÁTI és a megszűnt Építésügyi Tájékoztatási Központ (ÉTK) műszaki könyvtárainak anyaga is.

egyben egyetértenek, hogy a kibővített unióban a jelenlegi rendszer nem tartható fenn a mostani kedvezményezettek és a donor országokat érintő pénzügyi kihatások miatt.

A mérlegelendő összeg mai pontos meghatározásának lehetetlenségét a következők támasztják alá:

Az EU várható támogatásának nagyságrendjéből csak az összes szóba jöhető új tagállam számára az EU 2000–2006 közötti időszakára vonatkozó költségvetésében elkülönített együttes összeg ismert.

Az új tagállamokban strukturális politikára fordítható források (millió EURO)

Év:	2002	2003	2004	2005	2006	Átlag
Összes új tagállam	3 750	5 830	7 920	10 000	12 080	7 916

Ezek az összegek tartalmazzák a Kohéziós Alapból finanszírozandó forrásokat is, amelyek nincsenek kapcsolatban a régiók GDP mutatója alapján kimutatható fejlettségi színvonallal. A Kohéziós Alapból való részesedést az ország jogosultsága dönti el, a mai ismeretek szerint Magyarország arányos részesedése nem kérdőjelezhető meg. A Strukturális Alapokra vonatkozó becslés szerint kb. a fenti összegek 83%-a juthat majd, csak ennek a résznek a felosztásában játszik szerepet a régiók fejlettsége.

Az, hogy ezekből az összegekből az adott években Magyarország mennyiben fog részesedni, attól függ, hogy mikor kerül sor a csatlakozásra, hogyan veszi figyelembe az EU belépők körét. A jogosultság esetében a régiókra allokált összegek függnek az adott régió fejlettségétől – az egy főre jutó GDP nagyságától – és más mutatóktól. A tagországok között így ma is jelentős különbségek vannak az egy főre jutó átlagokban. Az egy évre számított, egy főre jutó 220 euró átlag jelentős szóródást mutat. Az, hogy a közép-magyarországi régió, vagy ezen belül Pest megye, mit kaphatna majd, vagy mitől esik majd el, jószerivel ma kimutathatatlan. Bármilyen ezzel kapcsolatos megközelítő számítás még becslésnek sem tekinthető.

Az elemzések kiterjedtek azokra a lehetőségekre is, amelyek a magyar NUTS II szintű régiók számának 3–5 régióra való csökkentésére, ezen belül a közép-magyarországi régió kibővítésére vonatkoznak.

A kibővítés nem valósítható meg részben azért sem, mert az EU három milliárd főben kívánja maximalizálni egy NUTS II szintű régió lakónépességét. Ezt a limitet Budapest és Pest megye együttese lényegében megközelíti.

Az egyes kibővítési változatok nem járnak gyakorlatilag érdemi eredménnyel a közép-magyarországi régió esetében az EU támogatások maximalizálása szempontjából sem.

Csatlakozás időpontja:	2003.	2003.	2005.	2006.
Alkalmazott bázisidőszak	1995–19997.	1997–1999.	1999–2001.	2002–2004.
I. Számítási bázis: EU-15				
I. Jelenlegi állapot	68,6%	71,5%	73,5%	75,9%
II. Jelenlegi + Fejér, Komárom-Esztergom, Nógrád megyék	61,8%	65,0%	67,2%	69,6%

III. Jelenlegi + Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok megyék	59,6%	61,8%	63,4%	65,3%
IV. Jelenlegi + mind az öt megye	57,4%	59,8%	60,5%	61,8%
2. Számítási bázis: EU-21				
I. Jelenlegi állapot	74,8%	77,7%	80,3%	84,3%
II. Jelenlegi + Fejér, Komárom-Esztergom, Nógrád megyék	67,5%	71,5%	75,2%	80,8%
III. Jelenlegi + Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok megyék	65%	67,6%	69,7%	73,0%
IV. Jelenlegi + mind az öt megye	62,8%	65,7%	68,2%	72,2%

A kibővítésre irányuló javaslatok részben a szétválasztás során felhozott ellenérvek alapján nem támogathatók. Eszerint olyan területeket kapcsolnánk a közép-magyarországi régióhoz, amelyek fellazítanák a térség jelenlegi objektív alapon nyugvó regionális egységét.

Amennyiben az EU megváltoztatja a jelenlegi szabályozást, akkor a II. változat szerinti két odacsatolt nyugati megye (Fejér megye és Komárom-Esztergom megye) mint a felbővített régió része már a jelenlegi 2000–2006 közötti tervezési és programozási periódusban elveszitheti a támogatási jogosultságát.

A III. és IV. változat jár a kisebb kockázattal, de ebben az esetben is fennáll a veszély, hogy a keleti megyék hosszabb távon – 2007 után – elveszithetik egyébként megmaradó támogatási jogosultságukat, mert egy fejlettebb régióban jelennek meg.

A táblázatban szereplő adatok trendszámításon alapulnak, ezek több százalékkal is eltérhetnek a valóban kialakuló értékektől. Ezért elvi következtetések vonhatók csak le, amelyek a jelenlegi rendszer megtartására és nem annak megváltoztatására utalnak.

A NÉPMŰVÉSZETI, KÉZMŰVES HAGYOMÁNYOK SZEREPE A VIDÉKFEJLESZTÉSBEN

A Kézművesek Háza története

A zalaegerszegi Kézművesek Háza a Gébárti-tó mellett 20 éve szolgálja a magyar tárgyalgó népművészet hagyományörzését, megteremtve közvetlen környezetében azt az esztétikus táj- és környezetformálást, ahol természet, kultúra és alkotó ember harmóniában él egymással.

A regionális hatókörű népművészeti alkotóház léte és működése elválaszthatatlan az országos népművészeti mozgalomtól, amely a 70-es években túl akart lépni a népművészet „vitrin” kultúra jellegén. Felismerte a népművészet közösségteremtő erejét és azon értékeit, amit a magyar kultúrában tudatosabban érdemes felhasználni. A tárgyalgó népművészet hagyományainak közösségi továbbtanítása leképezi a régi nagycsaládokat, ahol generációk közös tevékenységben ismerték meg egymást, a múlt hagyományait, az alkotás örömet.

A népművészetet keresztül elsajátított néprajzi, történelmi, művészettörténeti ismeretek hozzájárultak a magyar identitástudat megtartásához, az emberi kreativitás fejlesztéséhez, a természetes anyagok újbóli felfedezéséhez.

A tudatos újratanulásnak és tanításnak azonban nem voltak meg a tárgyi feltételei. A művelődési házak többfunkciós terei nem tették lehetővé az állandó kézműves műhelyek kialakítását. A népművészeti mozgalom, élen a fafaragókkal, 1979–80-ban megépítette a Velemi Alkotó Házat mint országos példát ahhoz, hogy a népi kultúra minden megyében hozza létre a hagyományörzés speciális központjait, ahol a felszerelt műhelyekben képzett népművészek oktathassák az új generációkat. A velemi ház építésében zalai fafaragók is részt vettek, akik hozták egy Zala megyei népművészeti alkotóház megépítésének a gondolatát.

A Kézművesek Házának építése 1982–83-ban zajlott a megye népművészeinek áldozatos, önzetlen munkájával, nagy társadalmi összefogással Zalaegerszeg város támogatásával.

1983-tól 1992-ig a népművészek minden nyáron továbbépítették a házat, alakították a környezetet.

Elindultak a nyári alkotótáborok, ahol a zalai hagyományok mellett a népművészeti szakágak gazdag tárházát tanulhat-

ták meg a népművész, pedagógus, gyermek, felnőtt és külföldi résztvevők. E képzéseknek köszönhetően a megyében újra indult a magyar paraszti vert csipke készítése, a természetes anyagokból készített játékok ismerete (csuhé, fa, vessző, termények), a szálal anyagok fonása (vessző, szalma), a gyöngyfűzés a különböző tájegységek hagyományaira építve azóta is reneszánszát éli. Rendszeresek voltak a fafaragó és hímezőképzések, a gyapjúszővők képzésében 3 „C” kategóriás és 2 „B” kategóriás képzéssel országosan is elismert szövőők nevelődtek ki.

Rendszeresek voltak a nemez-, népi szabászat, népviseleti babakészítő- és fazekastáborok. A zalai hagyományok közül a népművészek az egész országban ismertté tették a pásztorhagyományokat: pásztorlegyező, spanyolozott és karcolt használati tárgyak, kéregedények, zalai mángorlók és pásztorbotok, lószőrfonás.

A szakági ismeretek oktatása mellett folyamatosan zajlottak a közösségi alkotótevékenységek is. Játsszóterek, hidak, autóbúvárók épültek a fafaragók keze nyomán az egész megyében.

1996-ban a Zala Megyei Népművészeti Egyesület népművészei és a Ház összefogásával elkészült a honfoglaláskori jurta, melynek hatására a szakmai figyelem a magyar őskultúra felé fordult.

Az 1996-ban épített jurta

Épülő kovácsműhely 2000 nyarán

A gébárti népművészeti fesztivál, 1998.

Ez év tavaszán a fafaragók megépítették a Ház udvarában a kovácsműhelyt, ahol elindult 12 zalai kovács szakmai, közösségi munkája.

A Ház képzéseiben részt vevő zalai népművészek rendezvényeken, fesztiválokon, kiállításokon népszerűsítették az élő népművészetet, aminek országosan is elismert kiemelkedő kvalitású alkotói lettek jó néhányan.

1992 óta a működés egész éves kihasználtságra törekszik, amihez a város próbálja biztosítani az anyagi kondíciókat. A szakmai önállóság a működésben is sok eredményt hozott. Megteremtődtek a saját bevételi forrás lehetőségei, mely be-

vételeket a ház visszaforgatott a műhelyek kialakítására és berendezésére.

A Kézművesek Háza szakmai, gazdálkodási megerősödése levette a működtetés terheit a Zala Megyei Népművészeti Egyesületről, így a szakmai szervezet a szakmai kérdésekkel tud foglalkozni, inspirálva a házat az újabb és újabb feladatok elvégzésére.

A Kézművesek Házának szakmai működése, regionális kisugárzó szerepe a vidékfejlesztésben

Az ezredfordulóra kialakultak azok a jól felszerelt kézműves műhelyek, amelyek a hagyományőrzést jelentő magas színvonalú oktatási tevékenység mellett látványműhelyként is működnek a Gébárti Szabadidőközpontot látogatóknak: fafaragóműhely, fazekasműhely, textiles műhely, kosárfonóműhely, bőrtárgykészítő-műhely, kovácsműhely.

1992 óta Népi Kismesterségek Szakiskola keretében fazekas, szövő, bőrtárgykészítő, csipkeverő szakokon munkanélküli fiatalok szakképzése folyik. A fazekas és bőrtárgykészítő szakterületen ez a képzés egyértelműen a hagyományőrzés továbbadását és megújulását jelentette a megyében. Az iskolából kikerülő fazekasok kétharmada a pályán maradt, szakmai színvonalukra már országosan is felfigyeltek.

A szakképzésből kikerülő fiatal népművészek a különböző településekre hazatérve / Lenti, Söjtör, Keszthely, Zalaszentiván, Bánokszentgyörgy, Zalaszentgrót, Kustánszeg, Nagykanizsa, Gutorföldre, Szentgyörgyvár, Nagyrécsa stb. / lelkes és felkészített szakemberei lesznek a mikrorégió kézműves kultúrájának újraélesztésében és terjesztésében.

A képzésből kikerülő fiatalok a népi kultúra gazdag tárgyi világából a mai kor igényei alapján készítik funkcionális, de ugyanakkor hagyományos tárgyaikat. Foglalkozásszerűen végzik a kézművességet, ami kiegészítve az oktatói tevékenységgel, falusi turizmussal, egyre több embernek jelenthet megélhetést és munkát.

Az autentikus népi tárgykultúra ismerete, korszerű feldolgozása kimeríthetetlen forrása lehet a mikrorégiók speciális ajándéktárgy-kínálatának fejlesztésében is.

A *Kézművesek Háza képzési tevékenysége* a népművészek, a szakképzés mellett fokozatosan kiterjed a falusi turizmussal foglalkozókra, a kistérségi civil szervezetekre, a régióban mindazokra, akik gazdasági tevékenységükben kézművességgel, népi kultúrával, népi gasztronómiával kívánnak foglalkozni.

A Kézművesek Háza tevékenységei, amelyek hatással lehetnek a régió alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységére:

Szakképzés

- Fazekas
- Bőrtárgykészítő
- Kosárfonó
- Népi szabászat, csipke, gépi hímző
- Kovács
- Szőnyegszövő

A hagyományos háziipari tevékenységek oktatása

- Csuhéfonás és csuhéjátékok
- Kosárfonás
- Gyékénykötés
- Vászonszövés

A színvonalas turisztikai termékek előállítását segítő oktatás

- Kézvel varrott, tájegységi viseletekbe öltöztetett népi babák készítése
- Népi ékszerkészítés
- Ajándéktárgyak és játékok készítése természetes anyagokból

A gasztronómiai kínálat gazdagítását elősegítő képzés

Tájegységi ételek felkutatása, bevezetésük elősegítése a kulturális rendezvényeken, a vendéglátásban.

A Kézművesek Háza húsz éves szakmai tevékenysége országosan is elismerést szerzett a zalai hagyományőrzőknek. A magyar néprajzi tájegységek autentikus hagyományainak ismerete, a mához szóló feldolgozások folyamatos keresése, a megszerzett tapasztalatok, a népi kultúra felhasználása az új évezred kihívásának megválaszolására garancia mindarra a szerepvállalásra, amit az alkotóház betölthet a zalai vidékfejlesztésben.

*Skrabut Éva,
a Kézművesek Háza vezetője*

MELLÉKTERMÉKBŐL VERSENYKÉPES EXPORTÁRU NAGY- HAJMÁSON

A sásdi kistérség nyitott gazdaságának bemutatása

A „Nyitott falvak, porták, gazdaságok, műhelyek” – vidékfejlesztési modellek program keretében 2001. szeptember 17-én Nagyhajmás községben az MGD-AGRO Kft. telephelyén jártunk. A cég fő profilja a növénytermesztés, a tavalyi év második felétől pedig melléktermékük hasznosításával szalmából készült koszorúalapot állítanak elő.

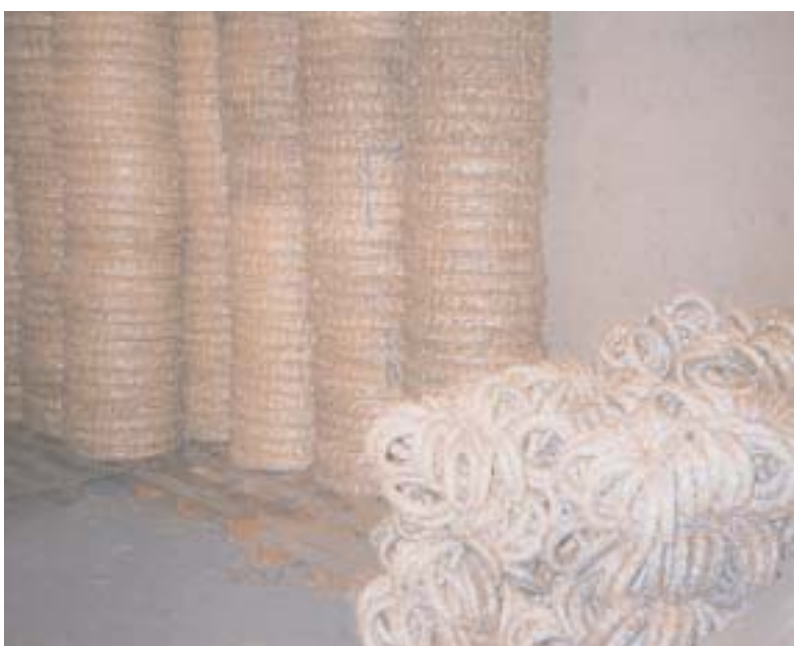
A társaság gazdasági tevékenységének kiszélesítése és alternatív jövedelemszerzés céljából pályázott a 2000. évi Vidékfejlesztési Céltámogatásra, melyet a SAPARD-program előkészítésére hirdetett meg a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium.

Nagyhajmás lakosainak száma kb. 450 fő, tíz százalékuk jövedelempótló szociális támogatásból él. A gondokat súlyosbítja, hogy a lakosság több mint 30%-a roma nemzetiségű, így joggal sorolható a halmozottan hátrányos települések közé.

Az MGD-AGRO Kft. 1997-ben alakult, jelenleg 182 ha szántóterületet bérelnek, amelyen búzát, kukoricát, árpát, tritikálét és napraforgót termelnek. Személyes kapcsolataiknak eredményeként ajánlatot kaptak egy osztrák cégtől – amelynek tulajdonosa egykor Nagyhajmásban élt – export koszorúalapot készítésére. Így lehetőség nyílt a melléktermékük (szalma) továbbfeldolgozására, ezáltal annak hozzáadott értéke növekedik, a realizált árbevétel többszöröse az eredeti felhasználásának. A pályázati forrásokat kutatva jutottak el a VFC-hez. A projekt gépvásárlásra irányult: 50% saját erő megléte mellett koszorúkötőgépeket, körbálázót, targoncát terveztek vásárolni. A fejlesztés eredményeképpen a térség munkaügyi gondjai enyhültek, jelenleg 4–5 fő női dolgozót foglalkoztatnak, de számuk a bővítés után tovább nőhet.

Szalmabálák

Koszorúk a raktárban

Termékminta koszorú kúp

Koszorúalap készítés folyamata

A learatott búza és tritikálé szalmáját hagyományos módon körbálázzák, majd speciális gépek segítségével különböző méretű koszorúalapokat készítenek. A terméket kizárólag Ausztriába exportálják, ahol továbbfeldolgozásra kerül. A kft. egyelőre nem tervezheti a koszorú feldolgozottsági szintjének növelését (speciális borítóanyag, fenyőág ráerősítés), mivel ehhez jelentős bővítő beruházásra lenne szükség, például hűtőházépítés a fenyőágak tárolására.

évre kiírt vidékfejlesztési céltámogatás pályázaton is részt kívánunk venni, amelyhez sok sikert kívánunk.

*Mácsai Ádám
FVM DD REVI,
Tamaskovics Erika, Török Andrea,
Kaposvári Egyetem,
gazdasági agrármérnök szak V. évf.*

NŐK A KISTELEPÜLÉSEKEN, A FALUMEGÚJÍTÁSÉRT

A program ötlet

Zala megye lakosságának közel fele kistelepüléseken él (1500 fő alatt) és sok település lélekszáma az 500 főt sem éri el. A helyi önkormányzatok erőforrásai csekélyek. Fennmaradásukat, fejlődésüket csak közösségi összefogással, civil kezdeményezésekkel együttműködve tudják biztosítani.

A falvakban sok civil kezdeményezés alakult; faluért egyesületek, alapítványok, melyek legfőbb feladatuk a helyi közélet, kulturális tevékenység fellendítését tűzték ki. A megalakulás után sok szervezet tényleges tevékenységet forrás és szakértelem hiánya miatt nem tudott folytatni. Van néhány sikeres kivétel, ezeknek pedig nincs visszhangjuk, csendben dolgoznak.

A Zalai Nők Egyesületének tagszervezetei (Becsölgye, Teskánd, Gelse) kistelepüléseken működnek. Tevékenységük túlmutat településükön, példájukat sokan szeretnék követni, de hiányoznak az ismeretek és a kapcsolatok. A tagszervezetek munkája kedvezően befolyásolja falujuk közéletét, rendszeres fórumot teremtenek az önkéntes kezdeményezéseknek, bekapcsolódnak az önkormányzat munkájába (képviselő-testületi tagok).

A program célja

A Gelsei Nők Társaságának kezdeményezésére a dél-zalai térség önkormányzatai és civil szervezetei női képviselőinek fórumot teremteni, olyan színvonalú képzést szervezni, hogy az ott szerzett ismereteket hatékonyan tudják kamatoztatni településükön. *Példát mutatni a nők szerepvállalására a falumegújítási mozgalmakban.*

A program helyszíne

Közösségi Információs Központ, Gelse, Kossuth u. 88.

A program időtartama

2001. augusztus – december.

A program hatóköre

Principális menti Társulás (18 kistelepülés), Zalakaros Környéki Települések Társulása (11 falu), Nagykanizsa és környéke (20 település).

A program elemei:

Konferencia „Nők a kistelepüléseken, a kistelepülésekért” címmel

A cél bemutatni a kistelepülések fejlesztési, fejlődési lehetőségeit megynken belül és kívül. Kapcsolatot kívánunk teremteni a területfejlesztésben dolgozó (pl. térségmenedzserek) és az önkéntes közösségi munkát végző nők között. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a falvak fejlődése kedvezően befolyásolja a helyi társadalom helyzetét, és ezen belül javítja a nők társadalmi elismertségét.

Tervezett időpont: 2001 november vége.

Az előadók között számítunk az FVM Vidékfejlesztési Főosztályának képviselőjére, a SZCSM Nőképviselői Titkárság delegáltjára, a megyében több éve sikeresen tevékenykedő polgármesternőkre, kistérségi női menedzserekre és civil szervezetfejlesztőkre.

A konferencia nyitott, önkormányzatok, civilek, magánszemélyek is részt vesznek rajta. A tervezett létszám 100 fő.

Tanulmányút

A szakmai kirándulás célja a falumegújító törekvések helyszíni megismerése, gyakorlati tapasztalatszerzés. Szeretnénk két nap alatt bejárni a dunántúli falufejlesztésben jeleskedő településeket (pl. Bányai Panoráma Egyesület, Nagyszékely).

Tervezett időpont: 2001. október.

Résztvevők: kb. 40 fő (zala megyei aktivisták + szakemberek)

Várható eredmény

Új lendületet kapnak a falumegújítási mozgalmak.

Megismerik egymást azok a nők, akik egy körzetben dolgoznak (megszűnik a sziget-effektus).

Együttműködési lehetőségek alakulnak ki települések között.

Új egyesületek, szervezetek jönnek létre.

Rendszeres fórumot kapnak a településfejlesztésben munkálkodó nők.

Kovács Károlyné